

FÖRSVARSHÖGSKOLAN

C-UPPSATS

Författare Major Stefan Jansson	Förband Artilleriregementet	Kurs ChP 03-05
FHS handledare Forskare Jerker Widén Övlt Stefan Jönsson		
Uppdragsgivare Krigsvetenskapliga institutionen		
<u>Officersprofessionen i förändring</u> <i>- en studie om hur den högre officersutbildningen förändrats från igår till idag</i>		
<p>Omvärldsförändringarna under de två senaste decennierna har varit av sådan karaktär att de omkullkastat de mest grundläggande idéerna om den svenska Försvarsmaktens roll och dess uppgifter. Förändringarna har inneburit att det gamla invasionsförsvaret har lämnats till förmån för ett insatsförsvaret. Med anledning av denna utveckling har innehållet i den högre officersutbildningen radikalt förändrats. Syftet med uppsatsen har varit att med utgångspunkt i professionsteorin utforska i vilken mån den högre officersutbildningen avspeglar den militära professionens kärnkompetenser under perioden 1985-2004. Utgångspunkt tas i professionsteorin vilken försöker förklara varför vissa yrken kan anses vara mera professionella än andra. Officersyrkets kärnkompetenser, vilka konstituerar yrket identifieras, och omsätts sedan till de ämnen i utbildningen som utgör utbildningens kärnämnen. De visar sig vara strategi, operationer och taktik samt militärteori. Dessa kärnämnen används sedan som analysverktyg för att undersöka innehållet i utbildningen. Svar söks för i vilken mån kärnämnenas utrymme i utbildningen har ökat eller minskats. Uppsatsen visar på att kärnämnenas representation var som högst under den anspänning som rådde under kalla kriget. För att sedan från mitten till slutet av 1990-talet nedgå till de lägsta nivåerna under den undersökta perioden. Efter 1998 års ominriktning av den högre officersutbildningen har det åter vänt och kärnämnenas representation har ökat i förhållande till övriga generella ämnen.</p>		
Nyckelord: Profession, Professionell, kompetens, utbildning,		

Abstract

Changes of the military profession

- A study about changes in higher officer training from yesterday to today

The change in the political situation during the last two decades has been of such character that it has overthrown the most fundamental ideas of the Swedish Defence Forces. The goals of the Armed Forces have changed to meet the demand of international commitments. Because of this development, the content of higher officer training has changed radically. The purpose of this essay has been to explore to what extent the main subjects of the military profession are represented in higher officer training during the period of 1985-2004. The starting point is taken from the theory of profession, which tries to explain why certain professions are more professional than others. The main qualifications an officer must have, which constitute the profession, are knowledge of strategy, operations, tactics and military theory. These qualifications prove to be the main subjects. These subjects are later used as analytical tools to investigate the content of the higher officer training. The question that has to be answered is: has the representation of the main subjects in the Advanced Command Program been increased or decreased? The overall conclusion is that the main subjects were represented most during the cold war. The lowest levels were identified between 1995 and 1998. The representation of main subjects has increased again the following years after 1998.

Keyword: Profession, Professional, Education, Training, Competence

ABSTRACT	2
1. INLEDNING	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Problemformulering.....	6
1.3 Syfte och forskningsfrågor	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Metod.....	7
1.6 Källor och källkritik.....	9
1.7 Tidigare forskning.....	10
2. TEORI	11
2.1 Professionsteorin	11
2.2 Den militära professionen i förändring.....	14
2.3 Officersutbildningens bidrag till officersprofessionen.....	16
2.4 Professionens kärna	18
3. UNDERSÖKNING	21
3.1 Försvarshögskolans utveckling under tiden 1988 – 2004	21
3.2 Målsättningar och riktlinjer för den högre militära utbildningen under tiden 1985-2004.....	22
3.3 Militära kärnämnenas utrymme i den högre officersutbildningen	28
3.4 De militära kärnämnenas utrymme i förhållande till övriga mera generella ämnen.....	34
4. SLUTSATSER OCH UTBLICK	36
4.1 Uppfyllande av syfte och svar på forskningsfrågor	36
4.2 Ett vidare perspektiv.....	39
4.3 Förslag till vidare forskning i ämnet	41
5. KÄLLFÖRTECKNING	42

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Berlinmurens fall och det kalla krigets slut innebar stora förändringar för svensk säkerhetspolitik och den svenska Försvarsmakten (FM). Omvärldsförändringarna var av sådan karaktär att de omkullkastade de mest grundläggande idéerna om Försvarsmaktens roll och dess uppgifter. Förändringarna skedde inte, som man inledningsvis kunde förledas att tro, över en natt. Snarare utgör de delar av en process som startade i samband med att hotet om en invasion från öster inte längre var en realitet. Det mest fundamentala i förändringen var att den svenska operativa försvarsplanen byggd på marginaldoktrinen¹ inte längre var aktuell. Den svenska operativa planläggningen hade under mycket lång tid utgjort grunden för utbildningen i operationer och operationskonst vid Försvarshögskolans högre militära utbildningar. Avsaknaden av ett direkt hot och en väl definierad motståndare gjorde operationsplanerna och utbildningen i operationer hopplöst inaktuella. Utvecklingen ledde så småningom till en återgång till militärteori som grund för utbildning i operationer och operationskonst.

Under det senaste decenniet har samhällsutvecklingen i allmänhet och försvaret i synnerhet präglats av medlemskapet och det fördjupade samarbetet inom den Europeiska Unionen (EU). Detta samarbete har inneburit att den säkerhetspolitiska situationen förskjutits ytterligare och att vi numera är en del av EUs gemensamma krishanteringsförmåga. Denna utveckling har de senaste åren pekat mot att öka förmågan till snabba insatser. Sedan 2003 har det inom EU arbetats intensivt med konceptet ”EU battlegroup”. Denna snabbinsatsstyrka skall med kort varsel kunna sättas in i oroshärdar inom EUs intresseområden. Ett område som rent geografiskt sträcker sig från Bryssel och 6000 km radie.²

Det utökade samarbetet inom EU är ett led i utvecklingen vilket bidragit till ominriktningen av Försvarsmakten. Ominriktningen påbörjades i och med försvarsbeslutet 2000 (FB 2000) och har sedan vidareutvecklats i försvarsbeslutet 2004 (FB 2004). Konsekvenserna av ominriktningen kan sammanfattas som en övergång från ett invasionsförsvar till ett insatsförsvar.³

¹ Marginaldoktrinen har sitt ursprung från försvarsplaneringen under kalla kriget. Maktbalansen mellan supermakterna är central för dess funktion. Förenklat kan man beskriva att doktrinen byggde på att en stormakt som angrep Sverige skulle ha huvuddelen av sina resurser bundna för uppgifter i annan riktning. Endast en marginell del av styrkorna skulle kunna brukas för ett angrepp mot Sverige.

Nils Andrén *Säkerhetspolitik Analyser och tillämpningar* (Stockholm: Norstedts juridik AB, 1997), s. 92.

² <http://www.mil.se/article.php?id=12793> 2004-12-09 kl 1455.

³ Prop. 2004/05:5 *Vårt framtida försvar*, <http://www.regeringen.se/sb/d/4416/a/3046>, 2004-12-09 kl 1445.

Ominriktningen innebär att Försvarsmaktens utformning och uppgifter utvecklas. Förbandsenheterna och dess innehåll i form av materiel och personal utvecklas alternativt avvecklas. Konsekvenserna av ominriktningen får återverkningar på i stort sett all verksamhet inom Försvarsmakten. Ett område som det inte debatterats särskilt mycket om i denna process är hur det påverkar officerarna, officersprofessionen och deras utbildning.

Försvarsmaktens utbildningssystem har förändrats flera gånger sedan mitten av 1990-talet. Anledningarna till förändringarna är flera. En av de mest uppmärksammade förändringarna är anpassningen till det civila högskolesystemet, vilket med stor sannolikhet kommer att resultera i att officersutbildningen på sikt, kommer att meriteras enligt samma princip som en civil universitetsexamen.

Ett nytt utbildningssystem skall sjösättas om några år. Detta utbildningssystem har anpassats till de förändringar som ominriktningen av Försvarsmakten innebär. Det skall därför bättre utrusta officerarna för de utmaningar som är att vänta i det framtida försvaret. Det för oss in på frågan om vilka önskvärda egenskaper och förmågor som bör utvecklas i ett sådant system som Försvarsmakten. Om utgångspunkten är gårdagens försvar så syftade det i princip till att försvaret inte skulle användas. Om Sverige hade blivit angripet och tvingats till mobilisering och väpnat motstånd så hade det inneburit ett misslyckande för svensk säkerhetspolitik. I det framtida försvaret är däremot tanken att försvaret skall användas som ett medel för att uppfylla de svenska säkerhetsintressena.

I det tidigare exemplet omfattade officersyrket i huvudsak, att bidra till att producera förband och att optimera utbildningssystemet. Förbandstjänstgöring ingick som en naturlig del i de stora övningar som genomfördes. Dessa övningar syftade till att upprätthålla Försvarsmaktens operativa förmåga. I det framtida försvaret ser bilden av officeren något annorlunda ut då han eller hon skall delta i operationer under delar av sin karriär. Innebörden av detta är att de då tjänstgör på en befattning i ett förband, inom ramen för Försvarsmaktens operationer. FM skall kunna genomföra operationer inom hela konfliktskalan. Med konfliktskalan avses de konfliktnivåer som brukligt används idag det vil säga fred, kris och krig. Följden av resonemanget är att det tidigare varit väl meriterande att på lägre nivå vara en duglig trupputbildare och administratör. I den framtida Försvarsmakten kommer det snarare vara så att det logiskt sett är duglighet och förmåga att leda och föra trupp som kommer att vara särskilt meriterande. Med andra ord kommer krigaren snarare än utbildaren att få större utrymme inom professionen än tidigare.

En officers förmåga utvecklas genom utbildning och erfarenhet och till detta måste hans eller hennes personliga egenskaper läggas. Mot bakgrund av detta kan man vid urval välja ut de som besitter de önskvärda personliga egenskaperna som överensstämmer med Försvarsmaktens önskemål. De andra delarna måste bibringas officeren genom utbildning och träning.

1.2 Problemformulering

Officersyrket betraktas som en profession och åtnjuter därmed status som en sådan. För att uppnå status som en profession krävs att ett antal kriterier är uppfyllda. Detta resonemang utvecklas mera utförligt i kapitel 2.

En av de beståndsdelar som måste uppfyllas för att ett yrke skall betraktas som en profession är förekomsten av en yrkesexpertis. Denna vilar på en teoretisk bas. Den teoretiska basen bidrar genom teori och instruktioner för praktiskt handlande till yrkets unika kunskapsdomän. Problem uppstår då ständiga förändringar och anpassningar till uppkomna behov genomförs. Om inte dessa förändringar är direkt kopplade till de beståndsdelar som konstituerar yrket leder det till en normalisering. Vilket innebär att yrket inte kan hävda sitt yrkesmonopol gentemot andra professioner.

Med begreppet normalisering menas att yrkets särställning urvattnas. En utveckling som leder till att yrket inte längre betraktas som unikt och radikalt annorlunda än andra yrken. Kritiker menar att officerarna är på väg att förlora sin krigiska karaktär och bli mer lika andra statstjänstemän eller rent av det privata näringslivets managers.⁴

Enligt det gradualistiska synsättet betraktas alla yrken som mer eller mindre professionaliserade.⁵ Det innebär att vissa yrken anses uppfylla kriterierna för att betraktas som en profession i större utsträckning än andra. Förändringar i en profession kan därmed förstärka eller försvaga omgivningens syn på professionen.

Inom professionsforskningen kring officersyrket studerar man huruvida officersyrket håller på att normaliseras i förhållande till att det tidigare haft en unik särställning. En ständig utveckling av uppgifter, utbildning och doktriner påverkar yrkets profession i någon riktning. Antingen stärks eller försvagas officersprofessionens ställning. Om utvecklingen leder till att de militära förmågorna får mindre utrymme inom professionen kommer det att leda till en normalisering. Det vill säga att yrkets status som problemlösare inom ett väl avgränsat yrkesområde kommer att minska.

Den teoretiska basen utgör en del av de kriterier som skall vara uppfyllda för att åtnjuta status som profession. En viktig beståndsdel som bidrar till yrkets teoretiska bas är den utbildning som yrkesutövarna genomgår. När innehållet i utbildningen förändras uppenbarar sig en risk att professionen förändras och dess ställning ifrågasätts.

1.3 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att med utgångspunkt i professionsteorin utforska i vilken mån den högre officersutbildningen avspeglar den militära professionens kärnkompetenser under perioden 1985-2004.

⁴ Björkman Torsten (2004-10-19) föreläsning, *Fem teman inom forskningen och debatten om den militära professionen*, vid FHS Stockholm inom ramen för ämnet ledarskap.

⁵ Bengt Abrahamsson, *Militärer, makt och politik* (Stockholm: Prisma, 1972), s. 11.

- Vad omfattar utbildningen och hur ser dess huvudsakliga innehåll ut?
- Hur stor del utgörs av kärnämnen i jämförelse med övriga ämnen?
- Har förhållandet mellan kärnkompetenser och andra mer generella ämnen förändrats på ett sådant sätt att en normalisering av officersprofessionen kan skönjas?

1.4 Avgränsningar

Tidsmässigt avgränsas undersökningen från tidpunkten strax före kalla krigets slut till nära nutid (1985-2004). Det är primärt två viktiga omvärldshändelser som påverkat utformningen av svensk säkerhetspolitik och därmed styrt utvecklingen av Försvarsmakten. Den ena utgörs av Berlinmurens fall (1989) och återförenandet av Tyskland. I följderna av denna revolution föll sedan Sovjetunionen samman (1991). Detta innebar en radikal förändring för den svenska hållningen i internationella sammanhang. Den andra viktiga händelsen är medlemskapet i EU (1995). Följden av medlemskapet innebar ett fördjupat mellanstatligt samarbete inom ramen för det gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiska samarbetet (GUSP).⁶ Jag finner den valda tidsperioden lämplig med hänsyn till att den väl omfattar dessa avgörande händelser för svensk säkerhetspolitik.

Undersökningen avser endast omfatta högre officersutbildning det vill säga den utbildning som ges vid Försvarshögskolans chefsprogram (FHS ChP) eller motsvarande. Det främsta motivet för denna avgränsning är att det är först på den högre nivån av officersutbildningen som den får en mer generell karaktär. I de tidigare skolstegen har utbildningen till stor del varit försvarsgrens-⁷ och truppslagsspecialiserad. Skolutredningen 1997 kunde identifiera hela 49 stycken skolor och utbildningscentrum för anställd personal inom Försvarsmakten.⁸ En undersökning som omfattar all utbildning som ges till officerare i Försvarsmakten inryms inte inom ramen för denna uppsats.

1.5 Metod

Metoden i uppsatsen är deskriptiv och söker att besvara frågorna vad, hur och om. Det är viktigt att påpeka att det inte görs någon ansats att försöka förklara varför förändringarna skett utan snarare om förändringar har påverkat professionen.

Undersökningen görs i två steg. I det inledande steget genomförs en kvalitativ analys av hur förändringarna kommit till uttryck i målsättningar, riktlinjer och ämnesvisa planer. I steg två genomförs en kvantitativ undersökning av hur stor

⁶ EU:s grundlag – grundfördragen, <http://www.regeringen.se/sb/d/2463/a/13494>, 2005-03-02 kl 1210.

⁷ Med försvarsgrenar avses, Armén, Marinen och Flygvapnet.

⁸ SOU 1997:112 *En samordnad militär skolorganisation* s. 21.

andel av utbildningen som kan härledas till officersutbildningens kärnämnen, det vill säga de som bidrar till att konstituera officersyrket.

Undersökningsobjektet som valts för att uppfylla uppsatsens syfte är den militära utbildning som i dag benämns som chefsprogrammet. Tidigare benämningar på utbildningsprogrammet har varit Militärhögskolans högre stabskurs (MHS HSK), chefskurs (CK) och chefsutbildning (CU). Uppsatsens empiri utgörs i huvudsak av chefsprogrammets eller motsvarande kurser och programs utbildningsplaner samt andra dokument som reglerar utbildningen vid Försvarshögskolan. Dessa beskriver förutom utbildningens innehåll även dess volym och ämnenas inbördes relation. Dokumenten har blivit tillgängliga genom FHS arkiv. Det har inte gått att kartlägga hela perioden beroende på att det inte gått att få tag på utbildningsplaner för samtliga utbildningsår som omfattas av undersökningen. Det senare kan uppfattas som mycket anmärkningsvärt då statliga myndigheter förväntas ha en väl utarbetad arkivtjänst. Bedömning är trots detta att underlaget som använts i undersökningen ändå fyller syftet väl. De blinda fält som redovisas har sannolikt inte påverkat resultatet av undersökningen nämnvärt och i de fall som detta kan tänkas ske kommer det att diskuteras.

En ansats görs vidare för att genomlysna den planerade framtida högre militära utbildningen. I nuläget finns inte tillgång till detaljerade planer om hur utbildningen avses att reformeras utan underlaget för den undersökningen tas i den statliga utredningen *Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten* (SOU 2003:43). Det nya utbildningssystemet skall enligt planerna införas i Försvarmakten och på Försvarshögskolan med start tidigast år 2006.⁹ Utredningens syfte var att söka klarhet i Försvarmaktens långsiktiga kompetensbehov, hur dessa behov kan tillgodoses genom utbildning och slutligen föreslå status på den militära utbildningen.¹⁰

Utbildningens längd och huvudsakliga innehåll skall ge svar på vad som har tillförts och vad som tagits bort ur utbildningen. Undersökningen av ämnenas inbördes relation skall ge svar på hur stor andel av utbildningen som utgörs av de militära kärnämnen. Konceptuella förändringarna är något mera komplicerade att mäta än de tidigare som är av en mera kvantitativ natur. De är inte mindre viktiga utan snarare kompletterar de det kvantitativa underlaget på ett sådant sätt att kvalitén i undersökningen ökar. Bland de senare söks förändringar i metoder, målsättningar och riktlinjer samt anpassningar.

Utgångspunkten i uppsatsen tas i professionsteorin och dess tillämpning på officersyrket. Avstamp tas i de generella teorierna om vad eller vilka beståndsdelar, som bidrar till att skapa en profession, för att sedan omsätta dessa på officersyrket. Därefter genomförs en analys av vilken eller vilka delar i officersutbildningen som bidrar till att konstituera officersyrket som profession.

⁹ Synnöve Adell, *Effektivare utbildning för officerare*, (artikel införd i Försvarets Forum Nr 5, 2004).

¹⁰ SOU 2003:43, *Ett reformerat skolsystem för Försvarmakten*, s. 13.

Användningen av professionsteorin syftar inte till att förklara varför förändringarna i officersutbildningen skett. Den syftar istället till att påvisa vad det är som konstituerar officersyrket och ger det dess status som profession. Professionsteorin används för att beskriva och förklara vad som ger ett yrke dess status som profession. I nästa steg används teorin som utgångspunkt vid undersökningen av uppsatsens empiri. Analysen av officersutbildningens bidrag till professionen leder fram till ett antal kärnämnen. Dessa används sedan som analysverktyg för att genomföra analys av empirin. Analysen skall visa på i vilken mån den högre officersutbildningen avspeglar den militära professionens kärnkompetenser. Teorin skall med andra ord vägleda resonemanget genom en logisk följd till ett resultat snarare än att bidra till att förklara de förhållanden som undersöks. Det innebär också att de frågor som används för att uppnå syftet i huvudsak kommer att besvaras av empirin.

En svaghet i den valda metoden är att den endast undersöker en utbildningsnivå. Här är inriktningen att undersöka den högre officersutbildningen men om ytterligare en eller flera nivåer hade ingått i undersökningen kunde förflyttningar av utbildningspaket ha identifierats. Delar av utbildningen som tagits bort har istället flyttats ner en nivå. Ett exempel på detta är när delar av taktikutbildningen flyttas från chefs till stabsprogrammet 1998.¹¹

1.6 Källor och källkritik

Fakta som används i undersökningen representeras av både primär och sekundär data. I teorikapitlet har använts i huvudsak sekundära källor i form av litteratur och bearbetningar. Litteraturen beskriver översiktligt forskningsläget från den tidiga professionsforskningen från i början på 1950-talet fram till i dag. Tyngdpunkten utgörs av Bengt Abrahamssons bok *"Militärer, makt och politik"*. Anledningen till det är att han fokuserar just på den militära professionen.

Diskursen beskrivs med stöd av sekundärdata från litteratur och officiella dokument från regering och departement. De senare kan i de flesta fall betraktas som primärdata. Underlaget rörande Försvarshögskolans utveckling består främst av statens offentliga utredningar. Jag betraktar alla dessa dokument som tryckta officiella dokument och kan därmed hänföra dem till primärdata.

Undersökningens empiri utgörs av Statens offentliga utredningar, program- och kursplaner för utbildningen vid Försvarshögskolans chefsprogram. Till detta kommer det underlag som finns för den framtida militära utbildningen. I dagsläget är ännu inte dessa omsatta till konkreta program och utbildningsplaner.

¹¹ Försvarshögskolan, *Mål och inriktning för chefs och stabsprogrammen* (1998), FHS bet 19 100:60307, Bilaga 1 s. 4-5.

De kurs- och programplaner som utgör huvuddelen av undersökningens empiri uppvisar en svaghet i och med att de samtliga är skrivna innan själva genomförandet av utbildningen. De säger med andra ord ingenting om resultatet av den samma. Det gör att de data som redovisas i undersökningen inte verifierats efter genomförandet utan grundar sig på de planer och riktlinjer som legat till grund för genomförandet av utbildningen. En komplettering av empirin med utvärderingar av genomförda kurser och program samt ett antal samtalsintervjuer hade kompletterat underlaget och därmed ökat kvalitén i undersökningen.

Den empiri som används i undersökningen utgörs av primärdata och är av offentlig karaktär. De är hämtade ur FHS eget arkiv och kan därför anses vara primärkällor. En svaghet med att i princip all empiri kommer från samma myndighet är att det kan förekomma tendenser i materialet. I detta sammanhang bör man understryka att det inte rör sig om en bearbetning eller efterhandskonstruktioner. Inte heller förekommer några parter i målet. Därmed finns det ingen anledning till att ifrågasätta dokumentens användbarhet ur de gängse kriterierna för källkritik.¹²

1.7 Tidigare forskning

I uppsatsen, *Akademiserad officersutbildning, mål eller medel*, angriper Fredrik Ödeen problemet med hur ett högskoleanpassat utbildningssystem upplevs av olika intressenter inom Försvarsmakten. Även om fokus i Ödeens uppsats snarare riktar sig mot metoderna för, än innehållet i utbildningen, förekommer det på flera ställen i uppsatsen att innehållet i utbildningen förändrats från genuint militära till vanliga ”civila” ämnen.¹³

I Erik Hedlunds avhandling, *Yrkesutbildning, yrkeskunnande och legitimitet* studeras i vilken mån nyblivna fänrikar med examen från yrkesofficersprogrammet anses vara legitima inom Försvarsmaktens yrkespraktiker. Här återspeglas en förändring av utbildningen som infördes efter utredningen, *En samordnad militär skolorganisation* (SOU 1997:112). Förändringarna skedde i samband med övergången från Officershögskolan till den gemensamma Militärhögskolan. Den nya officersutbildningen innebar stora förändringar på innehållet i utbildningen. I korthet kan det beskrivas som en utveckling från en befattningsspecifik till en mera generell utbildning.¹⁴

Ödeens och Hedlunds arbeten anknyter till denna uppsats genom att förändringar i utbildningen kan leda till en förändrad profession. Det bör påpekas att Hedlund fokuserar på de inledande utbildningsstegen i officerskarriären. Ödeen har i sin tur granskat hela utbildningssystemet med fokus på högskoleanpassningen och hur den uppfattas inom Försvarsmakten.

¹² Kriterier för källkritik äkthet, närhet, tendens eller beroende, Torsten Thurén, *Källkritik*, (Stockholm: Liber AB, 1997), s. 11.

¹³ Fredrik Ödeen, *Akademiserad officersutbildning, mål eller medel?*, C-uppsats Krigsvetenskapliga institutionen Försvarshögskolan 2004, s. 2

¹⁴ Erik Hedlund, *Yrkesofficersutbildning, yrkeskunnande och legitimitet*, (Doktorsavhandling, Institutionen för undervisningsprocesser, kommunikation och lärande, Stockholm 2004), s. 33.

2. Teori

2.1 Professionsteorin

Professionals profess. They profess to know better than others the nature of certain matters, and to know better than their clients what ails them or their affairs. This is the essence of the professional idea and the professional claim (Everett C Hughes 1965)¹⁵

Ordet profession har sitt ursprung i latinets ”professio” och betyder erkännande, uppgift eller yrke. Professionell betyder i sin tur yrkesmässig.¹⁶ Definitionen leder oss in på att det här rör sig om en teori som skall förklara yrkesfenomenet, dess erkännande och status. Det är viktigt att inledningsvis påtala att alla yrken inte betraktas som professioner. För att erhålla status av det senare slaget krävs att ett antal kriterier uppfylls. I annat fall betraktas inte yrket och dess utövare som vare sig profession eller professionella. I den tidiga professionsforskningen uttrycks att följande kriterier måste uppfyllas för att ett yrke skall betraktas som en profession.

En profession kännetecknas av att den har en

- systematisk teori,
- auktoritet,
- samhällelig sanktion,
- etiska regler och
- en egen kultur.¹⁷

I den tidiga professionsforskningen betraktades de olika yrkesgrupperna enligt ett absolut synsätt där yrkesgrupperna betraktades antingen som professioner eller som okvalificerade yrken. Selander menar att detta något snäva synsätt kritiserades och att en något mer nyanserad tolkning tilläts efterhand. Ett exempel på varför det omprövades var att advokater som länge ansetts vara en av de allra tydligaste professionerna uppvisade brister vad avsåg systematisk teoribildning. Deras kunskapsbas vilade istället på juridiska regler och tillämpningen av dessa. Med risk för att mindre kvalificerade yrken skulle hävda status av att vara en profession gavs det så småningom utrymme för en friare tolkning av kriterierna. Centralt för professionella yrkesgrupper är att de i någon mån kan ses som problemlösande kunskapssystem med i de flesta fall vidhäftade färdigheter. Läkare och advokater har sedan länge ansetts som typiska professioner. Båda dessa grupper visar prov på problemlösningsförmåga. Den första löser problem av fysisk och den andre av social natur. Centralt för den här synen är att det finns en klient eller uppdragsgivare som presenterar problemen för de professionella

¹⁵ Everett C. Hughes, *Professions*, i KS Lynn, *The Professions in America*, (Boston: Beacon Press.1965)

¹⁶ Staffan Selander, *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap* (Lund: Studentlitteratur, 1989), s. 12.

¹⁷ Ibid. s. 14.

yrkesgrupperna. I de fall som forskare eller andra yrkesutövare finner sina egna problem kan de inte betraktas som professionella.¹⁸

Bengt Abrahamsson beskriver professionsteorin i boken ”*Militärer, makt och politik*”. Han utgår från ett gradualistiskt synsätt i sin definition, vilket i korthet innebär att avgörande för om ett yrke kan betraktas som professionellt är graden av följande variabler:

- grad av teoretisk bas
- förekomst av etiska regler
- kåranda.

...en profession som ett yrke vars medlemmar besitter en hög grad av specialiserad, teoretisk kunskap, plus vissa metoder och tekniker för att tillämpa dessa kunskaper i sin dagliga yrkesverksamhet, förväntas utföra sina arbetsuppgifter under hänsynstagande till vissa etiska regler och hålls samman av en hög grad av kåranda...¹⁹

Det är graden av dessa tre variabler som avgör i viken grad ett yrke kan betraktas som en profession. Genom att använda variablerna och tillmäta varje yrke ett värde mellan 1 och 0 kommer vi att få ett samlat värde för vart och ett av yrkena. Resultatet av en sådan mätning skulle kunna innebära att några yrken som inte i så hög grad betraktas som en profession hamnar långt till vänster på en bipolar skala. Om yrket får ett högt värde så hamnar det istället långt till höger.²⁰ Detta förhållande illustreras i modellen nedan.

Låg	<u>Grad av professionalisering</u>	Hög
Exempel		
Fönsterputsare		Läkare
Konduktörer		Jurister
Korvförsäljare		Officerare

Figur 1 Den bipolära professionaliseringsskalan²¹

Enligt detta synsätt så kan ett yrkes grad av professionalisering komma att förändras vid en eventuell revidering eller en ny mätning enligt kriterierna ovan. Detta innebär att det inte är ett statistiskt förhållande utan det är betraktaren som enligt den vedertagna metoden fastställer resultatet. Graden av subjektivitet är i dessa fall alldeles uppenbar. Oaktat subjektivitet så återfinns officersyrket i skaran av väl erkända och ansedda professioner.

¹⁸ Rolf Torstendahl, *Professionalisering, stat och kunskapsbas*, (i Kampen om yrkesutövning Selander (red) Lund: Studentlitteratur, 1989), s. 24.

¹⁹ Bengt Abrahamsson, *Militärer, makt och politik*, (Stockholm: Prisma, 1972), s. 11.

²⁰ Ibid. s 11.

²¹ Ibid. s 11.

Officersprofessionen i likhet med alla andra professioner vilar enligt Abrahamsson på tre ben. Det finns inom yrket en tydlig teoretisk bas som utgörs av det samlade kunnandet. Den teoretiska basen ger en expertis inom det egna yrkesområdet som gör yrket unikt i jämförelse med andra yrkesgrupper. Tidigare var detta uttryckt i reglementen och operativa och taktiska planer. De senare var väl instuderade, inövade och vilade i huvudsak på beprövad erfarenhet. Det bör tilläggas att det inte enbart var inhemska erfarenheter som låg till grund för den svenska försvarsplaneringen. De utländska erfarenheterna från främst andra världskriget kan i detta sammanhang inte överdrivas. I dagsläget utgörs den teoretiska basen av militärteori som bidrar till den samlade krigsvetenskapen²². För tillämpning i den dagliga verksamheten uttrycks det samlade kunnandet i doktriner²³. De utgör teoretisk grund för praktiskt handlande och de praktiska färdigheter som krävs för att kunna bruka den utrustning som försvaret har till sitt förfogande. Officersyrket har en tydlig särställning i förhållande till andra yrkesgrupper. Den visar sig tydligast i monopolet för att utöva av staten sanktionerat organiserat våld i form av väpnad strid. Det senare bidrar till att ge den militära professionen en garanterad autonomi.

Etiska regler styr den professionelles handlande gentemot dennes klienter. Dessa regler fyller flera funktioner, först och främst att skydda klienterna från att andra intressenter missbrukar det professionella monopolet. Det andra är att definiera den professionelle som en pålitlig expert.²⁴ De etiska reglerna varierar i omfattning beroende på vilken yrkeskategori man avser att studera. Abrahamsson menar att den militära professionen har långt utvecklade etiska regler för det yrkesmässiga uppträdandet. Han menar vidare att detta bl a beror på feodala traditioner och att uniformen som symbol markerar officerens särställning i förhållande till det övriga samhället. Den militära organisationen har ett långt utvecklat regelverk, allt från enskilt uppträdande till bestämmelser för hur Försvarsmakten skall förhålla sig till statsmakterna. De etiska reglernas tillämpning innebär att en person vars uppträdande inte faller inom ramen för regelverket inte heller kommer att betraktas som professionell.

De etiska reglerna tenderar att öka i betydelse i takt med att rekryteringen till yrket förändras. Det är stora skillnader på vem, och på vilka grunder rekrytering till officersyrket sker idag, och på det sätt det skedde på 1700-talets senare del. Då var de högre graderna avdelade för adeln och det var inte ovanligt att man köpte sig befälsrätten över ett förband. Det gjorde att de flesta högre officerarna kom ur adeln men det förekom även välbärgade borgare bland dem.²⁵ I dag sker rekryteringen på helt andra grunder såsom utbildning och lämplighet. Det gör att officerskollektivet i större utsträckning än tidigare representerar en större del av samhället. I dag finns det målsättningar för att säkerställa officerskollektivets mångfald. I dessa mål förekommer att

²² Ämnet krigsvetenskap har ännu inte vunnit akademisk status. Försvarshögskolan har ansökt om examensrätt för ämnet.

²³ Doktrin betyder, lära eller lärosats (avsedd att styra det praktiska handlandet), norm särskilt i politiska och militära frågor. <http://www.ne.se/> sökord: doktrin, 2005-03-04 kl 1215.

²⁴ Bengt Abrahamsson, *Militärer, makt och politik*, (Stockholm: Prisma, 1972), s. 79.

²⁵ *Ibid.* s. 7-8.

kollektivet skall bestå av en blandning av både kön och etnisk bakgrund.²⁶ Med en alltmer blandad yrkeskår kommer en större mångfald av värderingar. Det understryker behovet av etiska regler för att kollektivet skall ha en enad uppfattning om det yrkesmässiga uppträdandet.

Kårandan har sitt ursprung i en gemensam utbildning, gemensam uppslutning kring doktriner och metoder²⁷. Många gemensamma beröringspunkter och en uppfattning av att vara medlem i en grupp som har en bevisad särställning skapar en känsla av tillhörighet och trygghet.

Inom den militära professionen yttrar sig kårandan på liknande sätt som i övriga professioner. Främst genom en lång gemensam utbildning och de gemensamma reglerna för uppträdandet. Därtill kommer gemensamma ritualer och symboler vars betydelse inte kan överdrivas i detta sammanhang. Kårandan påverkas också utav de belöningsystem som finns inom det militära systemet. Belöningar i form av medaljer och förtjänsttecken förekommer. Det kan även ses som belöningar att få möjligheten till avancemang inom den egna organisationen. Dessa belöningar bidrar till att organisationens medlemmar håller sig på den ”rätta” vägen.²⁸

Kårandan har efterhand ersatt den tidigare sammanhållningen som i stort vilade på gemensam klassbakgrund.²⁹ Rekryteringen idag måste anses vara heterogen och de framtida rekryteringsmålen påvisar att den utvecklingen kommer att fortsätta. Det gör att klassperspektivet inte längre är en realitet och kan därför inte bidra till att skapa en bas av tillhörighet och trygghet.

Försvarsmakten är en stor organisation bestående av ett stort antal organisationsenheter. Det är inte ovanligt att det uppstår lokal kåranda inom en separat enhet. Inom professionen förekommer med andra ord tävlan och konkurrens mellan enheter där prestige och inflytande står på spel.³⁰ Detta fenomen är inte ovanligt i tider av förändring, då enskilda enheter försöker argumentera för deras fördelar relativt konkurrenterna.

2.2 Den militära professionen i förändring

De delar som konstituerar en profession är inte statiska utan påverkas av yrkets funktion och uppgifter. Detta påverkas självklart av professionens anpassningsförmåga och förändringsbenägenhet.

James Burk beskriver i sin artikel, *Expertise, Jurisdiction and Legitimacy of the Military Profession* utvecklingen av den militära professionen efter andra världskriget. Den militära professionen hade under kriget hanterat det militära våldet mellan stater. Tiden efter kriget utvecklades professionen till att hantera problemen med att upprätthålla försvaret på en sådan nivå att inte krig utbröt.

²⁶ <http://www.mil.se/article.php?id=10159>, 2005-03-14 kl 1405.

²⁷ Bengt Abrahamsson, *Militärer, makt och politik*, (Stockholm: Prisma, 1972), s. 11.

²⁸ Ibid. s. 80.

²⁹ Ibid. s. 80.

³⁰ Mats Ludvig, *En spricka i den militära professionen*, C-uppsats Krigsvetenskapliga institutionen Försvarshögskolan 2004, s. 7.

Efter det kalla krigets slut har professionen utvecklats till att aktivt verka som ett verktyg för att åstadkomma fred. Oftast inom ramen för någon global eller regional organisation. Målet för dessa operationer är vanligtvis att använda så begränsat våld som möjligt och bidra till en politisk lösning snarare än att nå en militär seger. Samtidigt som man med våld skall åstadkomma en hanterbar lösning skall humanitär hjälp levereras och mänskliga rättigheter upprätthållas.³¹

Burk ger en översiktlig bild över hur den militära professionen förändrats under efterkrigstiden. Abrahamsson ger en annan vinkling på utvecklingen med utgångspunkt i hans definition av professionens beståndsdelar och med fokus på den framtida utvecklingen.

Han pekar på en utveckling som kommer att påverka den militära expertisen inom flera områden. Förändringar inom det tekniska området i form av ny teknik som möjliggör nya metoder. Begrepp som RMA (Revolution in Military Affairs) och NBF (Nätverksbaserat försvar) är bägge exempel på förändringar som kommer att påverka professionen.

På den politiska spelplanen ser vi tendenser till ett ökat säkerhetspolitiskt samarbete mellan nationalstater och allianser.³² Vi kan också konstatera att det sker neddragningar i de anslag som avdelas för försvarets verksamhet. Detta är inte unikt för Sverige, utan det har skett i de flesta länderna i Europa under det senaste decenniet. Det bör tilläggas att det förs en debatt kring anslagsnivåerna med anledning av att USA vill minska sitt engagemang för säkerhetsfrågor i Europa och att EU själv vill öka sin militära förmåga.

Klienten kommer med rådande utveckling att förändras från att enkom ha varit nationalstaten Sverige till att omfatta flera andra länder i samverkan, till någon form av mellanstatlig samverkan. Denna kan vara av tillfällig eller mera fast natur. Lägg till detta att hotbilden är fortsatt oklar, där ständigt aktuella frågor i sammanhanget är, vad som skall försvaras och mot vem? En ny sorts militär etik kan skönjas i och med att synen på klienten förändras.³³ I förlängningen av resonemanget om samverkan över nationsgränser, kommer samarbetet mellan officerare och förband från de bidragande länderna. Det är inte osannolikt att en ny typ av kåranda ser sitt ljus inom ramen för framtida internationella gemensamma militära operationer. Där tillfälligt sammansatta förband innehållandes representanter från alla vapenslag och från flera nationer är den naturliga sammansättningen av styrkan.³⁴

³¹ James Burk, *Expertise, Jurisdiction and Legitimacy of the Military Profession* (The future of the Army Profession Snider, Watkins (Red) USA, McGrawhill primis custom publishing, 2002) s. 32.

³² Föreläsning av Bengt Abrahamsson vid FHS Stockholm inom ramen för ämnet ledarskap 2004-10-21.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

2.3 Officersutbildningens bidrag till officersprofessionen

Med utgångspunkt i Abrahamssons gradualistiska synsätt så vilar med andra ord professionen på tre ben som beskrivits under rubriken 2.1. Alla tre enheterna bidrar i olika grad till att yrket kan betraktas som en profession. Uppsatsen kommer fortsättningsvis att fokusera på den del som motsvarar det som benämns som teoretisk bas. Vid studier av ett utbildningssystem utveckling och hur det påverkar professionens legitimitet eller särställning i samhället, är det viktigt att identifiera vilka ämnen som är typiska och som inte kan ges vid någon annan institution. Det är dessa ämnen och ämnesområden som ger yrket en särställning och därmed bidrar till professionen. Tidigare har det nämnts att den teoretiska basen baseras på en uppsättning doktriner som yrkesutövarna uppfattar som centrala och vägledande för funktionen och yrket. Inom den militära professionen är det främst doktriner om strategi, taktik och logistik som är centrala för teoribildningen.³⁵

Inom den högre militära utbildningen görs det ansatser att definiera och kvalitetssäkra utbildningen genom att anpassa den till Högskoleverkets principer. Detta arbete startade under mitten av 1990-talet och har varit en pågående process sedan dess. I nuläget har tre huvudämnen definierats och det kommer att ansökas om examensrätt för dessa ämnen under de närmast kommande åren. De aktuella ämnena definieras som militär teknik, militärt ledarskap och krigsvetenskap.³⁶ Beslut om Förvarshögskolan kommer att erhålla denna status tas av Högskoleverket. Detta är en tydlig signal om vilka ämnen som är intressanta ur ett professionsperspektiv om vi antar att det är den teoretiska basens legitimitet och autonomitet som ger professionen dess status.

Militär teknik är ett ämne som ur ett teoretiskt perspektiv vilar på i första hand naturvetenskaplig och teknisk grund men som i sin tillämpade form har en tydlig knytning till militär verksamhet.

Militärteknik, teknik som syftar till att utveckla, tillverka och underhålla vapen, vapenplattformar (fartyg, flygplan, stridsfordon, befästningar), stridsledningsutrustning och personlig utrustning samt att anpassa livsmedelsförsörjning och sjukvårdsutrustning för militärt bruk....³⁷

Den naturvetenskapliga grunden inom ämnet militär teknik utgör inte grund för professionens särställning då den delas av flera andra professioner och institutioner. Inte heller tillämpningen av naturvetenskapen vad avser utveckling, tillverkning och underhåll av vapen och plattformar kan anses utgöra grund för den militära professionen. I det kommande steget sker tillämpning av systemen i syfte att nyttja dem för avsedda effekter och då handlar det snarare om krigsvetenskap. Detta resonemang leder till att militärteknik trots dominansen av naturvetenskaplig grund är tvärvetenskaplig till sin natur. I klartext skulle det kunna innebära att det inte är

³⁵ Bengt Abrahamsson, *Militärer, makt och politik*, (Stockholm: Prisma, 1972), s. 78.

³⁶ Synnöve Adell, *Effektivare utbildning för officerare*, (Försvarets Forum Nr 5 2004) s. 11.

³⁷ Förvarshögskolans utbildningskatalog <http://www.fhs.mil.se/utbkatalog/index.htm>, 2005-03-15 kl 1140.

yrkeskollektivets förmåga att konstruera och underhålla plattformar och vapensystem som ger yrket dess professionella status.

Ledarskap omfattas av samhällsvetenskapen vilken sträcker sig över stora skiftande fält från politik, ekonomi, psykologi och sociologi till samverkan mellan människor.³⁸ Ledarskap som begrepp hör industrialismen till men det har reflekterats över ledare och ledarskap så länge människan har funnits. Platon och Machiavelli är två exempel på detta. Under 1800-talets industrialisering växte företagen snabbt och erfarenheter av att leda stora organisationer var en tydlig brist. Studiet av fältherrekonsten från i första hand Napoleonkrigen ledde till att militära ledningsprinciper överfördes till näringslivet och organisationsläran.³⁹ Den samhällsvetenskapliga grunden inom ämnet militärt ledarskap utgör inte grund för professionens särställning, då detta ämne är väl spritt på många högskolor, universitet och inom många yrkesgrupper. Det finns däremot en risk för missförstånd i detta sammanhang och det är att den praktiska tillämpningen av ledarskap anses vara väl utvecklad inom officersyrket. Det är inte ovanligt att officerare uppfattas av andra yrkesgrupper som goda ledare. Här är det viktigt att skilja på teori och praktiskt genomförande. Det militära ledarskapet får därför betraktas som en tillämpning av de allmänna grunder som vetenskapen om ledarskap vilar på. Det kan dock inte uteslutas att den militära ledarskapsforskningen även i modern tid bidrar till den totala kunskapen inom området. Ämnet krigsvetenskap definieras i en ämnesplan utgiven av Krigsvetenskapliga institutionen vid Försvarshögskolan. Definitionen lyder som följer:

Krigsvetenskapen är studiet av krig, krigföring och konflikthantering där militära resurser utnyttjas, samt hur militära resurser skapas och utnyttjas från fredstida uppgifter, över hela konfliktskalan och på alla krigföringsnivåer.⁴⁰

Ämnet beskrivs som brett och att kunskaperna får avsättning inom många områden såsom koncept- och doktrinutveckling, utbildning av officerare och ledning av militära operationer. Ämnet har även en koppling till civila som sysslar med försvarsfrågor och kan även utgöra en del av en civil grundexamen.⁴¹ Ämnets teori liknar till sin karaktär ett traditionellt kunskapsämne. Forskningen och utbildningen har enligt FHS ämnesplan två tydliga perspektiv varav det ena är kunskap om krig och krigföring, och det andra är förmåga i krig och krigföring. Det bör understrykas att detta är FHS syn på ämnet krigsvetenskap och att det är någon generell vedertagen tolkning. Ämnet har inte erhållit akademisk status ännu vilket delvis kanske förklarar att en vedertagen tolkning av dess innebörd saknas.

³⁸ Uppsala Universitet <http://www.samfak.uu.se/>, 2005-03-15 kl 1315.

³⁹ Gerry Larsson, *Ledarskapsteori* (i Direkt Ledarskap, Larsson, Kallenberg (Red), Stockholm: Försvarshögskolan, Försvarsmakten, 2003), s. 29.

⁴⁰ Försvarshögskolan, *Ämnesplan i krigsvetenskap*, (preliminär utgåva 2005-03-11), Krigsvetenskapliga institutionen, Fhs, Stockholm s. 2.

⁴¹ Ibid. s. 2.

Kunskap om krig och krigföring ger ämnet en teoretisk grund och förmåga i krig och krigföring vittnar om att det finns en praktisk dimension inom ämnesområdet. Forskningsfrågorna behandlar förutom de tre militära ledningsnivåerna (militärstrategisk, operativ- och taktisk nivå) även militärteoretiska studier.⁴² De senare kan betraktas som generella till sin natur.

Militärteori behandlar generella, teoretiska frågor om krig, krigföring och konflikthantering. Militärteori rör alla krigförings- och ledningsnivåer och behandlar vad krig och krigföring är, hur krig och konflikter kan vinnas och avslutas och hur man kan förbereda sig för krig och konflikter.⁴³

Ämnet krigsvetenskap har synteskaraktär och nyttjar kunskaper från flera andra kunskaps- och forskningsområden. Ämnen med tydlig koppling till krigsvetenskapsämnet är ledarskap, ledningsvetenskap, logistik, militärhistoria, folkrätt och statsvetenskap. I vilken omfattning andra ämnen stödjer krigsvetenskapen varierar beroende på ansats.

Ämnet krigsvetenskap svarar upp mot de teoretiska och praktiska krav, som ställdes i teoriavsnittet, för att yrket skulle kunna betraktas som en profession. Ämnet uppvisar en teoretisk bas som utgörs av en hög grad av teoretisk specialiserad kunskap samt metoder och tekniker för att tillämpa kunskaperna i den dagliga yrkesverksamheten.

2.4 Professionens kärna

Resonemanget om att professionen utgör någon form av problemlösare vittnar om att det som eftersöks är praktiska färdigheter eller yrkesutövning. Dessa kan beskrivas som kunskap i handling och refererar krigsvetenskapen till den militära praktiken som oftast karaktäriseras av det oförutsägbara och ofullständigt kända.⁴⁴ Färdigheterna omsätter de teoretiska grunderna som definierats i de teoretiska ämnesområdena till handlingar. Färdigheterna inom professionen vilar på beprövad erfarenhet men också på forskningsbaserad kunskap inom krigsvetenskapen och andra närliggande ämnen. De närliggande ämnena kan anses bidra till, men inte utgöra grund för professionen. Nyckelorden i detta sammanhang är krig och krigföring i teori och praktik.

Kärnan i den teoretiska basen för professionen är således kunskap om och förmågan att föra krig. Krigföringen är i sin tur uppdelad på ett antal nivåer. Krigföringsnivåerna är militärstrategisk nivå, som behandlar samordningen av militära maktmedel på nationell och internationell nivå.⁴⁵ Den behandlar vidare interaktionen mellan den politiska och den högsta militära nivån. Den följs av den operativa nivån, som samordnar taktisk verksamhet i större operationer

⁴² Försvarshögskolan, *Ämnesplan i krigsvetenskap*, (preliminär utgåva 2005-03-11), Krigsvetenskapliga institutionen, Fhs, Stockholm s.3.

⁴³ Ibid. s.3.

⁴⁴ Ibid. s.4.

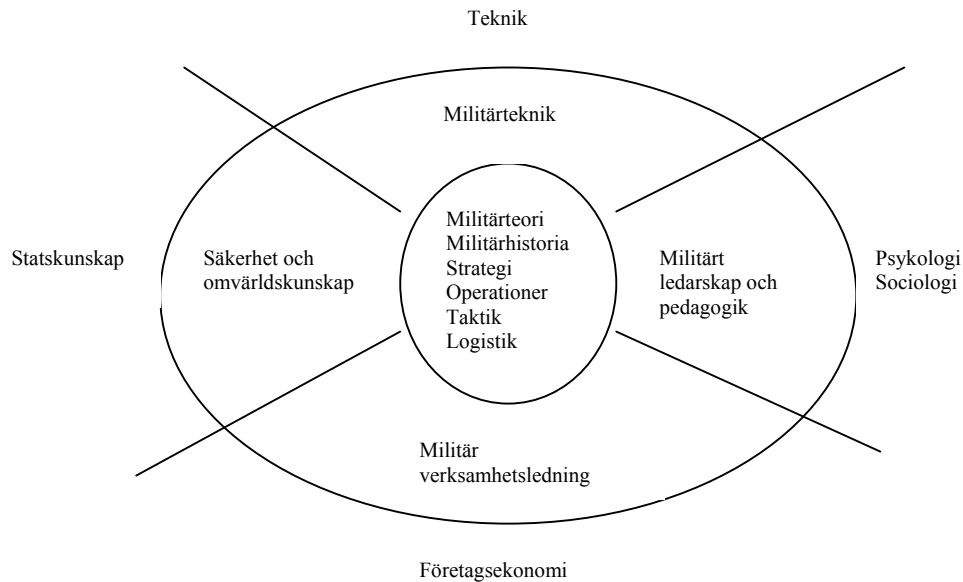
⁴⁵ Försvarsmakten, *Militärstrategisk doktrin*, (Stockholm: Försvarsmakten 2002), sid. 71.

inom ett operationsområde.⁴⁶ Något mera utvecklat innebär det planläggning och utnyttjande av militära stridskrafter och övriga resurser. Den lägsta krigföringsnivån utgörs av den taktiska nivån som avhandlar samordning av taktisk verksamhet inom enskilda slag och mindre operationer.⁴⁷ Det handlar även om att utnyttja stridskrafter och resurser för att nå ett överordnat mål. Återkommande på alla nivåer är att samordna militära maktmedel.

Följande kan konstateras för fortsättningen av undersökningen: officerarnas teoretiska bas spänner över ett brett område som omfattar många vetenskapsämnen och inriktningar. Samtidigt kan man konstatera att det är just krig och krigföring som det centrala kretsar. Detta gör att det finns ett kunskapsmonopol inom området och att det avhandlar det praktiska genomförandet av militära operationer och övrigt bruk av militära maktmedel. Det leder till att de övriga ämnena endast är stödjande för den militära professionen men att de bidrar till helheten. För att fortsätta studiet om hur officersutbildningen utvecklats skall fokus ligga på de traditionella krigsvetenskapliga ämnena såsom strategi, operationer och taktik. Dessa ämnen omfattar också studier av militärteori som är tätt sammankopplat till genomförandet av militär verksamhet. Mindre uppmärksamhet ägnas de stödjande ämnena såsom militärteknik och militärt ledarskap. De senare är i och för sig viktiga för professionen i ett helhetsperspektiv, men som utan kärnan av strategi, operationer och taktik förlorar sin betydelse i professionsperspektivet. Ämnenas inbördes relationer illustreras med figuren nedan.

⁴⁶ Försvarsmakten, *Militärstrategisk doktrin*, (Stockholm: Försvarsmakten 2002), s. 71.

⁴⁷ *Ibid.* s. 71.

Figur 1, Utvisande hur de teoretiska ämnena förhåller sig till varandra inom den militära professionen.⁴⁸

Försvarshögskolan har systematiserat och definierat de militära kärnämnen som ett led i arbetet att tydliggöra den vetenskapliga grunden. Ämnet krigsvetenskap har successivt etablerats vid FHS.⁴⁹ Bilden beskriver de ämnen som utgör kärnan i krigsvetenskapen och hur de ämnen förhåller sig till övriga närliggande ämnen. I flera andra länder är redan krigsvetenskap ett etablerat akademiskt ämne.

⁴⁸ SOU 2003:43, *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten*, s.85.

⁴⁹ *Ibid.* s. 85.

3. Undersökning

I det följande kapitlet presenteras förändringarna i den högre officersutbildningen under den undersökta tidsperioden. Först ges en översiktlig redovisning av Försvarshögskolans utveckling under vald tidsperiod. Därefter ges en översiktlig beskrivning av hur utbildningen förändrats. Fokus läggs på den generella militära utbildningen och endast översiktligt nämns de övriga inriktningarnas omfattning och innebörd. Därefter beskrivs med högre noggrannhet hur de militära kärnämnenas utrymme och innehåll förändrats inom ramen för den högre militära utbildningen. Avslutningsvis redovisas hur de militära kärnämnen förhåller sig till övriga ämnen av mer generell natur.

3.1 Försvarshögskolans utveckling under tiden 1988 – 2004

Försvarshögskolan (FHS) har enligt förordningen (1996:1476) följande uppgifter:

- Högskoleutbildning för yrkes- och reservofficerare på högre nivåer för krigs- och fredsbefattningar på högre nivå
- Kompetensuppbyggnad och chefsutveckling för främst totalförsvarets behov genom utbildning av civil och militär personal
- Annan kursverksamhet för främst totalförsvarets behov
- Forskning⁵⁰

Utbildning och forskning skall bedrivas inom följande ämnen: säkerhets-, försvars-, och utrikespolitik, internationella förhållanden, svenskt totalförsvaret, ledarskap och ledningsvetenskap, krigsvetenskap, militärhistoria, militärteknik och logistik.⁵¹

Det militära skolsystemet har under denna period gått igenom ett antal stora både organisatoriska och innehållsmässiga förändringar.⁵² Försvarshögskolans programutbildningar har inte berörts nämnvärt av dessa förändringar. Programmens namn och innehållet i utbildningarna har förändrats men, som en del av den högre officersutbildningen har de inte påverkats.⁵³

FHS har sitt ursprung i Högre Artilleriläroverket som instiftades 1812 i Marieberg. I modern tid så kommer FHS ur det som tidigare kallades Militärhögskolan (MHS). År 1999 instiftades tre nya militärhögskolor för den grundläggande officersutbildningen och därmed finns återigen MHS, men i ett annat syfte än tidigare.

MHS uppstod i början av 1960-talet, efter en sammanslagning av arméns, marinens och flygvapnets högskolor, tillsammans med delar av Försvarets

⁵⁰ SOU 2004:58, *Försvarshögskolan – en översyn*, s. 25.

⁵¹ Ibid. s. 25.

⁵² Erik Hedlund, *Yrkesofficersutbildning, yrkeskunnande och legitimitet*, (Doktorsavhandling, Institutionen för undervisningsprocesser, kommunikation och lärande, Stockholm 2004), s. 29-31.

⁵³ SOU 2004:58, *Försvarshögskolan – en översyn*, s. 51-54.

forskningsanstalt (FOA) till en gemensam skola.⁵⁴ Utbildningen bedrevs inte under gemensamma former utan vapenslagssvis och så fortsatte det ända in på 1990-talet. Militärhögskolans uppgift var att utbilda högre officerare till kvalificerade uppgifter i krig och fred.

Myndigheten Försvarsmakten bildas 1994 MHS omfattades inte utav den nya myndigheten utan fortsatte att vara en egen myndighet direkt under Försvarsdepartementet. I december 1996 beslutade riksdagen att dåvarande MHS och FHS skulle slås samman till en utbildningsmyndighet med namnet FHS. Anledningen var att kopplingen mellan civilt och militärt försvar upplevdes allt viktigare. Det bärande motivet till sammanslagningen var att stärka totalförsvaret genom en likriktad utbildning för chefer inom totalförsvaret.⁵⁵

År 1999 trädde det nya skolsystemet i kraft, genom att de första programmen genomfördes på MHS respektive FHS. Utbildningsmålen var i stort de samma som tidigare, men utbildningsmetodiken och tillvägagångssättet hade förändrats. Utbildningen skulle anpassas till högskoleverkets krav. Det innebar att utbildningen från och med nu skulle vila på vetenskaplig grund, vara forskningsanknuten, ha antagnings- och meritvärderingssystem samt kvalitetssäkring av utbildnings- och kursplaner.⁵⁶

Innehållet i den högre officersutbildningen har enligt utredningen *Försvarshögskolan – en översyn* (SOU 2004:58) genomgått stora förändringar under de senare åren. Från att i huvudsak ha avhandlat krigsplanläggning och de frågor och problem som tillkommer det ämnet, till att inrikta sig mot att hantera kriser och internationella insatser som omfattas av hela konfliktskalan. Grunden för utbildningen är alltså förmågan att leda väpnad strid. Utbildningens innehåll förändras successivt, men utbildningens längd har bevarats.⁵⁷ Kraven på interoperabilitet har gjort att de högre officerarna måste behärska engelska som arbetsspråk. Detta har medfört att delar av utbildningen genomförs på engelska, både vad avser ren utbildning i språk samt tillämpning vid stabsövningar.⁵⁸

3.2 Målsättningar och riktlinjer för den högre militära utbildningen under tiden 1985-2004

Innehållsmässigt har den högre officersutbildningen genomgått stora förändringar under den undersökta perioden. När försvarets huvuduppgift var att försvara Sverige mot en invasion över landets gränser, handlade utbildningen till stor del om hur försvarets verksamhet skulle bedrivas i förhållande till rådande krigsplanläggning. Det innebar att det ställdes stora krav på militärgeografiska studier och övningar i nära anslutning till rådande

⁵⁴ SOU 2004:58, *Försvarshögskolan – en översyn*, s. 50.

⁵⁵ Ibid. s. 51.

⁵⁶ Ibid. s. 51.

⁵⁷ Ibid. s. 35.

⁵⁸ Ibid. s. 34.

planläggning och försvarsanläggningar. I dag ser det annorlunda ut. Försvaret skall förbereda sig på insatser över hela konfliktskalan på såväl svenskt som internationellt territorium. Vilket omfattar samverkan med andra nationers försvarsmakter inom ramen för internationella gemensamma operationer. Innebörden av detta är att officeren idag måste kunna hantera många olika och okända situationer, allt från diplomati till väpnad strid.⁵⁹

I 1985 års utbildningsplan för MHS tvååriga högre stabskurs (HSK 2A 85-87) framgår att utbildningen skall ge kompetens för fredsbeftattningar på nivå 1 och krigsbeftattningar på nivå 3.⁶⁰ Parallellt med den högre stabskursen genomfördes en högre teknisk kurs med motsvarande målsättning. Utbildningen genomförs försvarsgrensvis men vissa utbildningsmoment är gemensamma och genomförs integrerat. Utbildningen fokuserar i allt väsentligt på den då rådande operativa planläggningen och omfattar både teori och praktik. Det praktiska inslaget utgörs av fältövningar, stabstjänstövningar och praktiktjänstgöring vid krigsförbandsövningar (KFÖ). Utbildningen omfattar ett större enskilt arbete som genomförs på i huvudsak ej programlagd tid. Programmets kurslitteratur omfattas i huvudsak av reglementen och av MHS utgivna kompendier, varav flera av de senare var hemliga.⁶¹

År 1991 identifieras en sänkt målsättning med utbildningen. Nu uttrycks det att kursen skall ge beftast duglighet att tjänstgöra i krigs- och fredsbeftattning på nivå 3. Istället för som tidigare på nivå 1 i krigsbeftattning och nivå tre i fredsbeftattning. På liknande sätt som tidigare understryks behovet av praktisk tjänstgöring i respektive nivå som ett krav för att nå full duglighet. Kursen bedrivs i huvudsak som tidigare men det uttrycks nu tydligare än tidigare att huvudämnena integrerar med varandra inom de olika kursblocken som vanligtvis är kopplade till applikatoriska exempel.⁶²

År 1992 delas den tvååriga högre militära utbildningen upp i två delar. Varav det första året benämns högre stabskurs (HSK) och det andra för chefskurs (CK). Den nya strukturen genomförs inledningsvis som ett försök för att sedan genomföras fullständigt med start hösten 1993. Målet med det första året är att kunna tjänstgöra i taktisk fältstab på främst brigadnivå. Efter genomförd CK skall man kunna tjänstgöra i chefsnivå vid högre fältstab eller motsvarande.⁶³ I samband med att utbildningen delas upp i två utbildningsår införs ett par förändringar. Den första är att det betonas tydligt att samverkan mellan försvarsgrenarna och övriga totalförsvaret skall vara styrande för utbildningen. Det andra är att enskilda fördjupningsstudier införs inom ämnena: operationskonst, underrättelse- och säkerhetstjänst, ledning och informationssystem, operativ underhållstjänst, personaltjänst och produktionsledning.⁶⁴ Det är Försvarmaktens behov av kompetenser inom

⁵⁹ SOU 2004:58, *Försvvarshögskolan – en översyn* s.36, (avser hela stycket).

⁶⁰ Nivå 1 motsvaras av den militära graden överste. Nivå 3 motsvaras av major – överstlöjtnants grad med fullgjort chefsprogram eller motsvarande.

⁶¹ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 85-87 (1985), underbilaga 6.2 s. 1.

⁶² Militärhögskolan kursplan HSK 2A 91-93 (1991), bilaga 2 s. 3.

⁶³ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 92-93, CK 93-94 (1992) s. 2.

⁶⁴ *Ibid.* s. 5.

flera områden som leder fram till att utbildningen skall delas upp i ett antal fördjupningar. Senare kommer fördjupningarna att benämnas profilering.

År 1993 genomförs uppdelningen fullt ut. Utbildningsmålen för utbildningen ligger kvar på samma nivå för bägge utbildningsåren. Det har dock tillkommit en skrivning om att uppgifter skall kunna lösas i både krig, fred och kris. CK genomförs som integrerad kurs med deltagare från alla försvarsgrenar med undantag för del av tiden då studier bedrivs inom ramen för egen försvarsgren. Det avdelas under genomförandet av CK hela 11 veckor för fördjupningsstudier. Ytterligare fördjupningsområden har tillförts inom ämnena strategi och säkerhetstjänst samt egen försvarsgrenstaktik.⁶⁵

Den förändrade omvärlden uppmärksammas i riktlinjerna för hur utbildningen skall bedrivas. Det uttrycks att de nya förutsättningarna ställer nya krav på förmåga att tänka i andra hotbilder än den traditionella som gällt under efterkrigstiden. Nu ges en mera nyanserad bild av eventuella konfliktscenarier inom hela konfliktskalan. Betydelsen av studier i militärhistoria och analyser av militära tänkare understryks för att ge fördjupade kunskaper i de grundläggande teorierna inom krigskonsten.⁶⁶

År 1994 benämns den tvååriga utbildningen som Militärhögskolans chefskurs (MHS CK). Det uttrycks tydligt i syftet med utbildningen att den skall leda till sådan kompetens att individen efter genomförd utbildning kan placeras i en försvarsberoende befattning i såväl krigs- som fredsorganisationen. Chefsutbildningen genomförs numera som flera kurser vilka har operativ, management eller teknisk inriktning⁶⁷. Inom respektive inriktning sker val av profilering. Inom exempelvis managementinriktningen kan produktionsledning, logistik eller personalledning väljas.⁶⁸ Syftet med att individuellt utforma utbildningen i ett antal inriktningar är att säkerställa att de högre officerarna tillsammans har en tillräckligt hög generell kompetens inom alla de områden som är relevanta för militär ledning i fred, kris och krig.⁶⁹

För första gången nämns frågan om att meritvärdera den militära utbildningen på motsvarande sätt som civil högskole- och universitetsutbildning. MHS uttrycker en tydlig vilja att så skall ske. Utbildningens kurser framställs nu med motsvarande poängsystem som är brukligt vid civil utbildningsinstans. CK omfattar enligt kursplanen ca 105 poäng och för teknisk inriktning tillkommer ca 20-30 poäng. År 1996 anpassas meritvärderingen av den militära utbildningen till att motsvara den totala utbildningstiden vilket får innebörden att Chefsutbildningen (CU) med operativ/taktisk- och managementinriktning sänks till 80 poäng och CU med teknisk inriktning sänks på motsvarande sätt

⁶⁵ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 93-94, (CK 94-95), (1993) s. 7.

⁶⁶ Ibid. s. 10.

⁶⁷ Tekniska kurser har genomfört tidigare parallellt med den högre stabskursen.

⁶⁸ Militärhögskolan kursplan CK A 94-96 operativ och taktisk inriktning, (1994), MHS bet LHU 19 100:60240, s. 8.

⁶⁹ Ibid. s. 4.

till 100 poäng. Denna anpassning återspeglar nu utbildningens längd vilken motsvarar fyra respektive fem terminer.⁷⁰

År 1998 tas ett steg för att utveckla eller snarare ominrikta utbildningarna vid Försvarshögskolan. Anledningen till detta är flera men de främsta motiven till ominriktningen är omvärldsutvecklingen, utvecklingen av Försvarsmakten och dess uppgifter, teknikutvecklingen samt ambitionen att erhålla examensrätt.⁷¹ Innebörden av denna ominriktning är bland annat att utbildningen skall omfatta generella instrument för problemlösning. Vidare skall den utformas så att den är gällande över ett tioårsperspektiv snarare än att inriktas mot kortsiktiga utbildningsmål med begränsad giltighetstid.⁷² Det poängteras i detta sammanhang att chefsutbildningen bör kopplas loss från den svenska krigsplanläggningen och i större utsträckning generaliseras.

Utbildningsprogrammet föreslås omfatta ett antal sammanhållna kurser istället för som tidigare att ha varit utformat efter en tematisk princip, där flera av ämnena blandats och själva temat varit sammanhållande för utbildningen. Utbildningen planeras från och med nu att i huvudsak genomföras integrerat mellan försvarsgrenarna. Programmet skall planeras så att det under det första året genomförs ett så kallat huvudprogram innehållandes de obligatoriska generella kurserna. Under det andra året genomförs sedan kurserna inom respektive profilering. Aktuella profileringar som tillkommit är säkerhetspolitik och strategi samt underrättelsetjänst och logistik inom ramen för den operativa profileringen.⁷³

Den målsättning som nu ligger till grund för det valda kursutbudet är att officeren numera betraktas som en försvarsmaktsofficer på nivå 3. Han skall efter genomfört program kunna *"leda förband och tjänstgöra i staber såväl nationellt som internationellt över hela konfliktskalan oavsett hur dessa är organiserade och vilka uppgifter de har i framtiden"*.⁷⁴ För att möta dessa nya krav utvecklas några innevarande kurser och några nya tillförs. Den enskilda utredningen som tidigare genomförts byts ut mot en metodikutbildning och ett enskilt arbete på C-nivå, motsvarande 10 poäng. Strategiutbildningen utvecklas till att i större utsträckning än tidigare omfatta internationell politik, europeisk säkerhet och svensk strategi. Det tillförs även en kurs i internationell krishantering som tydligt anknyter till ämnet strategi och säkerhetspolitik. En kurs i nationell beslutsfattning tillförs. Den omfattar beslutsfattning vid nationella säkerhetspolitiska kriser och skall utgöra en form av syntes för det första årets studier. Ledarskapsutbildningen utvecklas och planeras att omfatta en större del av indirekt och strategiskt ledarskap. Kursen i teknik omfattas numera av kursen operationer med teknik och har därmed utgått som enskild kurs.

⁷⁰ Militärhögskolan utbildningsplan CU A 96-98 (1996), MHS bet LHU 19110:60842, s. 8.

⁷¹ Försvarshögskolan, Mål och inriktning för chefs och stabsprogrammen (1998), FHS bet 19 100:60307, Bilaga 1 s. 1.

⁷² Ibid. Bilaga 1 s. 4.

⁷³ Ibid. Bilaga 1 s. 10.

⁷⁴ Ibid. Bilaga 1 s. 8.

Denna ominriktning innebar att utbildningsprogrammen vid FHS fick nya benämningar för att kallas stabs- respektive chefsprogrammet. Innehållsmässigt genomfördes en översyn av utbildningarna vilket resulterade i att delar av utbildningen vid chefsprogrammet fördes ner till stabsprogrammet för att möta de ökade kraven som ställdes på nivå 4 officerarna. Det innebar att tid frigjordes för att tillföra de nya ovan beskrivna kurserna. Det var främst utbildningsblock inom ämnena taktik och management som flyttades ner en nivå till motsvarande dagens stabsprogram.

Under genomförandet av programmen 1999-2001 och 2000-2002 genomförs inga större förändringar i målsättningen. Detta medför att kursutbudet inte heller ändras nämnvärt. Det framgår dock att det under genomförandet av 1999 års utbildningsprogram avdelas endast fem veckor för C-uppsatsförfattande. Vilket är anmärkningsvärt då den motsvarar tio veckors heltidsstudier. Detta förändras sedan till utbildningsprogrammet 2000 då tio veckor avdelats under profileringskedet.⁷⁵ Det borde innebära att profileringskurserna kortats med motsvarande fem veckor.

År 2001 framförs en begäran från Förvarshögskolan till Förvarsmakten om att åter igen ominrikta utbildningen vid Förvarshögskolan. Ominriktningen omfattar bägge Förvarshögskolans program som sammantaget skall leda till en högre militär utbildning med en examen omfattande 120 poäng. Motiven till detta var att implementera ett nytt ämne som har sitt ursprung i projektet ”krigskonst”. Motiven till projektet var främst att utveckla ett nytt ämne för examensansökan. Vidare skulle utbildningen i större utsträckning vila på vetenskaplig grund och beprövad militär erfarenhet. Det var också ett led i att kvalitetssäkra utbildningen enligt högskoleverkets principer.⁷⁶ Resultatet av projektet ledde till att ämnet krigsvetenskap etablerades. Studier i ämnet krigsvetenskap omfattar, förutom teoretiska studier, praktisk tillämpning inom ramen för de stabsövningar som genomförs inom utbildningsprogrammet.

Positiva följder av ominriktningen beskrivs som att ”*Officerens kärnkompetenser inom ämnena strategi, operationer och taktik kan uppnås med högre grad av säkerhet*”.⁷⁷ För att inrymma den ökade ambitionen flyttas en del av managementutbildningen ner till stabsprogrammet. Överväganden föreslås avseende införandet av en fempoängskurs i management eller en fempoängskurs i militärteknik inom ramen för chefsprogrammet. Införandet av dessa kurser skall då ske på bekostnad av profileringen där motsvarande fem poäng utgår.⁷⁸

Hösten 2002 realiseras ominriktningen enligt förslaget från 2001. Beslut fattades avseende det övervägande som redovisades till förmån för det förslaget som innehöll en minskning av profileringen till 15 poäng och införande av

⁷⁵ Förvarshögskolan utbildningsplan för chefsprogram 2000-2002, F330A, (2000) <http://www.fhs.mil.se/utbkatalog/index.htm>, 2005-04-19 kl 2252 s. 3.

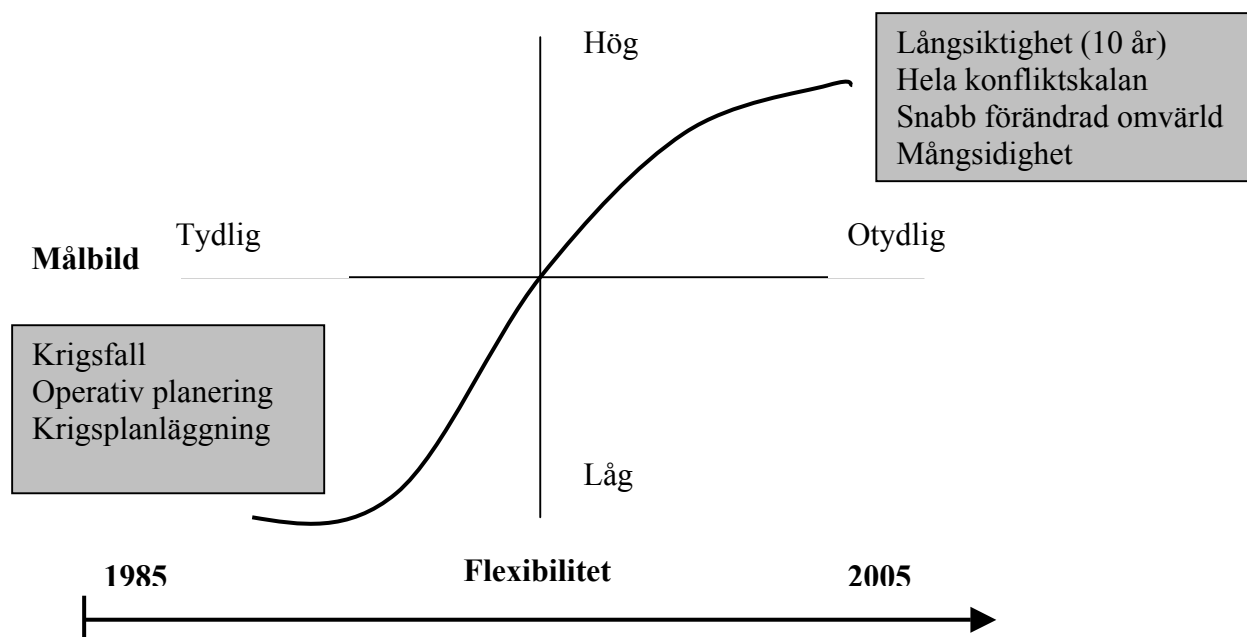
⁷⁶ Förvarshögskolan (2001) Ominriktning av stabs- och chefsprogrammet FHS bet 19 100:60203 s. 1.

⁷⁷ Ibid. s. 2.

⁷⁸ Ibid. s. 6-7.

kursen militärteknik. De övergripande målen för utbildningen har inte förändrats nämnvärt efter ominriktningen 1998. Detaljer och nyanser i målen för utbildningen har dock förändrats. Ett exempel på det är att kursen i management har utgått ur chefsprogrammet och därmed har även målsättningarna inom ramen för verksamhetsledning försvunnit.⁷⁹

Figuren nedan illustrerar hur den högre officersutbildningen har utvecklats under den undersökta perioden vad avser dess övergripande mål och syfte.

Figur 2, Utvecklingen av målet med den högre militära utbildningen under perioden för undersökningen.

Under det kalla kriget var målbilden tydlig. Det fanns inte särskilt stor flexibilitet till vilka uppgifter officeren skulle kunna användas till efter genomförd utbildning. Det är redan väl känt att utbildningen formades på grundval av den rådande krigsplanläggningen, vilket var den då gällande doktrinen. Det sker sedan under de inledande åren på 1990-talet en förflyttning av fokus. Målbilden anses vara otydlig och det råder debatt om vad Försvaret skall användas till. Försvaret får så småningom ett antal nya uppgifter som kompletterar den redan kända att försvara landet mot angrepp. Flera uppgifter ställer krav på ökad flexibilitet. Försvarshögskolan ominriktar de högre militära utbildningarna med början under 1998 och följer sedan upp denna med ett ytterligare steg 2001. När denna ominriktning är genomförd har utbildningen anpassats till de riktlinjer för utbildning som ges ut av Högskoleverket. Utbildningen är i hög grad anpassad till en mångfacetterad målbild. Eleverna har efter utbildningen hög förmåga att anpassa sig till en snabbt föränderlig omvärld. I fokus står förmågan att lösa Försvarmaktens uppgifter i hela

⁷⁹ Försvarshögskolan utbildningsplan för chefsprogram 2003-2005, F330 F, (2003) <http://www.fhs.mil.se/utbkatalog/index.htm>, 2005-04-20 kl 2217.

konfliktsskalan både nationellt och internationellt. Målet för utbildningen är att vara så mångsidig att den är giltig över lång tid, minst tio år.

3.3 Militära kärnämnenas utrymme i den högre officersutbildningen

Den militära professionens teoretiska kärnämnen är enligt resonemanget i kapitel 2.4 ämnena strategi, operationer och taktik samt militärteori. En figur redovisas i ovan nämnda kapitel som beskriver den offentliga utredningens syn på de militära kärnämnen. ⁸⁰ Valet föll på att förenkla denna genom att inte behandla ämnena militärhistoria och logistik som enskilda ämnen eftersom dessa är tätt förknippade med de övriga militära kärnämnen.

Det framgår med all önskvärd tydlighet i boken *Militärteorins grunder* att ämnena militärteori och militärhistoria bör skiljas åt i samband med studier och forskning. Främst därför att militärteorin har generaliserande ambitioner i jämförelse med militärhistoria som snarare är en beskrivning av det unika och specifika. ⁸¹ I denna studie om professionen kan de betraktas som tätt förknippade eftersom båda två bidrar till officersprofessionen på var sitt sätt och inte minst med anledning av att det utifrån båda perspektiven kan spåras inflytelser i dagens gällande doktriner.

Begreppet logistik förekommer som en viktig komponent vid planering och genomförande av operationer. Logistik utgör därmed en viktig del av krigföringsförmågan. Något förenklat omfattas begreppet av förnödenhetsförsörjning och transportkapacitet, vilket i sin tur skapar uthållighet och bidrar till den totala krigföringsförmågan. Inom ramen för denna studie betraktas logistik som en del av kärnämnet operationer.

Den empiri som använts för den kvantitativa undersökningen har utgjorts av kurs- och programplaner. Dessa har under den avsedda perioden utvecklats i sig och tillåter sig inte i alla avseenden att jämföras. Vad avser ämnenas utrymme inom respektive kurs har detta vid vissa tillfällen uttryckts i timmar, vid andra i veckor. För några år saknas helt uppgifter om ämnenas kvantitativa representation inom respektive kurs. Detta har hanterats utifrån ett antal antaganden. Timmar har använts som storhet i jämförelsen mellan de undersökta tidpunkterna. Vid de tillfällen då uppgifter om kvantitet saknats har det antagits att en studievecka motsvarar 30 timmar. ⁸² Med begreppet timme avses här lektionstimme som motsvarar 45 minuter. Undersökningen omfattar inte studier som bedrivits utanför den avdelade ordinarie studietiden. Det framgår till exempel att det under fältövningar, applikatoriska exempel, särskilda föreläsningar och prov genomförs på icke schemalagd tid. ⁸³ Det har inte varit möjligt att undersöka i vilken omfattning detta har förekommit och därför har valet blivit att konsekvent bortse från detta i undersökningen.

⁸⁰ SOU 2003:43, *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten*, s. 85.

⁸¹ Jerker Widén & Jan Ångström *Militärteorins grunder* ((Förhandsutgåva), Stockholm: Försvarsmakten, 2004) s. 7-8.

⁸² Enligt de utbildningsplaner jag undersökt framgår det av dagordningen att tiden som avsatts för lektioner och studier under en vecka motsvaras av ca 30 lektionstimmar.

⁸³ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 92-93, CK 93-94 (1992) s. 2.

Under genomförandet av undersökningen har ett antal problem visat sig. I flera fall har empirin inte varit jämförbar och vissa kurser eller moment i utbildningen har inte med säkerhet kunnat sorteras enligt vald metod för analys av empirin. De kurser och moment som vållat problem kommenteras kort nedan.

I utbildningsplanerna för utbildningsåren 1985-87 (120h) och 1990-92 (324h) redovisas tidsuttag för studiedagar. Det framgår inte för vilka ämnen som studiedagarna varit avdelade till. Därför har dessa konsekvent utelämnats från undersökningen.

Ett examensarbete genomförs vid utbildningen. Fram till 1997 genomfördes detta som en enskild utredning. Utredningen gjordes på uppdrag av Försvarmakten och det avdelades mycket begränsad tid under ordinarie undervisningstid för detta arbete. Från och med 1998 genomförs istället för enskild utredning en uppsats på C-nivå. Eleverna har stor frihet att välja ämne och det finns ingen direkt koppling till Försvarmakten. Från och med 1998 avdelas tid för uppsatsarbetet. Inledningsvis avdelades ca fem veckor för att från och med 2000 avdela tio veckor vilket motsvarar uppsatsarbetets omfattning i jämförelse med ett motsvarande arbete på ett civilt universitet. Undersökningen omfattar inte examensarbetet då det i denna studie inte varit möjligt att undersöka i vilken omfattning examensarbeten och C-uppsatser avhandlat ämnen som fallit innanför definitionen för militära kärnämnen. Den avdelade tiden för C-uppsats redovisas därför som övriga generella ämnen i undersökningen.

Specialstudier och fördjupning genomfördes inom ramen för den högre militära utbildningen fram tills 1999. Omfattning och innehåll har varierat under den undersökta perioden. Den enskilde skulle själv välja ett ämne inom vilket en fördjupad studie skulle ske. Kraven på ämnenas koppling till de militära kärnämnen har varierat under den undersökta perioden. Det förekommer dock riktlinjer vid vissa tillfällen som reglerar hur ämnen skall väljas. Företrädesvis skall detta ske inom ramen för den aktuella profileringen.⁸⁴ Det har inte inom ramen för denna undersökning funnits möjlighet att följa upp inom vilka ämnen specialstudier och fördjupningar skett. Med anledning av detta faktum har inte heller specialstudierna omfattats av kategorin kärnämnen.

Syntes är ett delmoment som syftar till att sammanfoga alla moment och kurser i utbildningen till en helhet. Syntesen som moment eller kurs betraktat har funnits i utbildningen sedan 1990. Omfattningen och det exakta innehållet har inte kunnat undersökas. Syntesmomentet härleds därför till den mer generella utbildningen och utelämnas från de delar som faller inom definitionen för de militära kärnämnen.

⁸⁴ Militärhögskolan kursplan CK A 94-96 operativ och taktisk inriktning, (1994), MHS bet LHU 19 100:60240, s. 9.

Strategi

Ämnet strategi omfattar i stort studier av internationell, europeisk och svensk säkerhetspolitik. Innehållet i ämnet har under tiden för undersökningen utvecklats från att i större utsträckning ha handlat om svenska förhållanden med tyngdpunkt på operativa och militärstrategiska förhållanden. Studier av sammanhanget mellan internationella politiska förhållanden, svenska säkerhetspolitiska intressen och den svenska försvarsplaneringen har varit dimensionerande. Ämnet omfattade under det kalla kriget även historiska och militärhistoriska studier i syfte att förstå den gällande världsordningens tillkomst samt krigskonstens, doktrinernas och den svenska Försvarsmaktens utveckling.⁸⁵

Från att ha varit konkret till sin natur med en tydlig nationell koppling har ämnet utvecklats till att mer innehålla analyser och tillämpningar av säkerhetspolitiska förhållanden. Alltjämt avhandlas nationell och internationell säkerhetspolitik. Det militärstrategiska inslaget bidrar till att överbrygga ämnet till övriga ämnen inom utbildningen. Begreppen konflikt, kris och krig står i centrum för studierna.⁸⁶ Fokus riktas på de svåra situationer som utgör grunden för förekomsten av militära maktmedel. Det ägnas numera stor uppmärksamhet åt krishantering där interaktionen mellan militära och andra säkerhetspolitiska maktmedel utgör verkansmedlen.

Analogt med den övergripande målsättningen för den högre militära utbildningen framtidsinriktas även studierna i strategi. Nya aktuella hot, exempelvis hoten från nationell och internationell terrorism är en del av en tänkbar framtida utveckling. Ett annat viktigt område är studier om hur militär makt kan komma att användas i framtiden.

Strategiämnets utrymme i utbildningen

Strategiämnets utrymme har under den undersökta perioden varierat i både tidsuttag och innehåll. Det har sedan 1993 varit möjligt att välja strategi och säkerhetspolitik som profilering för studierna.

Vad avser innehållet har detta översiktligt redovisats ovan. Tidsuttaget redovisas i tabellen nedan.

Tabell 1, Strategiämnets utrymme i utbildningen

Utbildningsår	1985/1987	1991-1993	1994-1996	1999-2001	2002-2004
Strategi	298	170	240**	180	150
Strategi prof			450	450	450
Totalt	298	170	690	630*	600

Tabell 1. Strategiämnets utrymme i den högre militära utbildningen uttryckt i timmar/kurs (program)

* Motsvarande 5 v (150h) avdelades inom ramen för profileringen för C-uppsats författande. Jag har valt att inte redovisa dessa timmar med anledning av att inte tiden för vare sig C-uppsats eller enskild utredning redovisas vid de övriga tidpunkterna.

** Ämnet militärhistoria omfattas av strategiämnets totala 240 timmar, ett rimligt antagande är att det rör sig om ca 20-30 h.

⁸⁵ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 85-87 (1985), underbilaga 6 s. 1.

⁸⁶ Försvarshögskolan kursplan Strategi, fördjupningskurs B-nivå 5p, kurskod FB03AB, FHS Kursdatabas, 2005-04-22, s. 2.

I tabellen ovan redovisas bara de år då större skillnader i utrymmet för strategiämnet identifierats. Förändringarna kommenteras kort nedan. År 1985 omfattar ämnet militärhistoria tillsammans med folkrätt ca 30 timmar. År 1991 har ämnets representation minskats markant främst med anledning av att det militärhistoriska inslaget är begränsat till att endast omfatta en introduktion i ämnet på totalt sex timmar.⁸⁷

År 1994 sker en ökning med drygt 40 procent vilket främst beror på inslaget av militärhistoria återfått sitt utrymme inom ramen för strategiämnet. År 1999 tas åter det militärhistoriska inslaget bort från kursen i strategi. Militärhistoria och militärteori studeras fortsättningsvis vid skolan men inom ramen för en annan kurs. Därefter har kursen minskats med 30 timmar för att sedan ligga kvar på den nivån tills dags dato.

Den tid som avdelats för ämnet strategi och säkerhetspolitik har under den undersökta perioden nedgått från ca 300 timmar till att vid genomförandet av 2002 års kurs endast omfatta ca 150 timmar. En minskning med 50 procent under den undersökta perioden vilket är en följd av att i princip all undervisningen kring de svenska militärstrategiska förhållandena har strukits ur utbildningen.

Anledningen till detta är att ämnets innehåll radikalt förändrats från starkt fokus på svenska militärstrategiska förhållanden till generella analyser och tillämpningar av nationell och internationell säkerhetspolitik. Även här ser man en tydlig tendens från att ha hanterat konkreta uppgifter till det mer generella.

Operationer och taktik

Ämnet operationer och taktik har som tidigare nämnts utvecklats från att ha haft en mycket tydlig koppling till den svenska krigsplanläggningen. Detta förhållande har förändrats till att ge ämnet en betydligt mera generell natur. Numera tar ämnet taktik utgångspunkt i de militärteoretiska grunderna och har som målsättning att öka förståelsen för taktikens grunder omsatta till morgondagens stridsmiljö.⁸⁸ Ett viktigt inslag i taktikutbildningen är att utveckla förståelse för de grundläggande krigföringsformerna, där tyngdpunkten vilar på principerna för manöverkrigföring. Stort engagemang ägnas åt problemlösningsmetodik enligt den vedertagna militära bedömandemallen men även andra verktyg för analys av problem används.

I ämnet operationer tas utgångspunkt i militärteorins bidrag till de processer och den metodik som ligger till grund för dagens moderna form av operationsplanering. Ämnet omfattas av både teoretiska studier och praktisk tillämpning. Den praktiska tillämpningen utgörs främst av övningar i försvarshögskolans och Försvarsmaktens regi. En anpassning av utbildningen har gjorts för att göra den interoperabel med NATO procedurer. Därför

⁸⁷ Militärhögskolan kursplan HSK 2A 91-93 (1991), bilaga 10 s. 1-2.

⁸⁸ Försvarshögskolan kursplan, *Taktik fortsättningskurs A*, (2005) B-nivå 5p, FHS kursdatabas kurskod FBW0WN 2005-04-24 s. 2.

används planeringsmodellen *Guidelines for Operational Planning* (GOP) och det gällande konceptet för genomförande av operationer är det så kallade Combined Joint Task Force (CJTF).⁸⁹ Dessa koncept används vid genomförande av planering och operationer vid Försvarshögskolans övningar. Inom ramen för operationer ägnas stor vikt i utbildningen åt sammanhanget mellan den politiska strategiska nivån, den operativa och den taktiska verksamheten.⁹⁰

Ämnet operationer och taktiks utrymme i utbildningen

Ämnets utrymme har under den undersökta perioden varierat i både tidsuttag och innehåll. Det har sedan 1992 varit möjligt att välja operationer och taktik som profilering för studierna. Tidigare under den undersökta perioden har det inte varit möjligt att välja en särskild profilering. Noterbart är att det är just ämnet operationer och taktik som fått lämna utrymme för de övriga ämnena.

Vad avser innehållet har jag översiktligt redovisat detta ovan. Tidsuttaget för ämnet redovisas i tabellen nedan.

Tabell 2, Ämnet operationer och taktiks utrymme i utbildningen

Utb år	85-87	90-92	94-96	96-98	99-01	02-04
Op o Ta	1345	1217	780	900	960	810
Op prof	0	0	450	480	450*	450
Totalt	1345	1217	1230	1380	1410	1260

Tabell 2 Ämnet operationer och taktiks utrymme i den högre militära utbildningen uttryckt i timmar/kurs (program)

* Motsvarande 5 v (150h) avdelades inom ramen för profileringen för C-uppsats författande. Jag har valt att inte redovisa dessa timmar med anledning av att inte tiden för vare sig C-uppsats eller enskild utredning redovisas vid de övriga tidpunkterna

Den tid som avdelats för ämnet operationer och taktik har under den undersökta perioden nedgått från 1345 timmar till blygsamma 810. Detta under förutsättning att inte operativ profilering valts. Vid val av operativ profilering tillkommer 450 timmar i ämnet. Inom detta ämne syns en tydlig tendens att ämnets utrymme minskats under den undersökta perioden. Innan 1992 var det inte möjligt att välja profilering av studierna så innan dess gick det inte att välja bort operationer och taktik.

Sedan 1985 har utrymmet för ämnet operationer och taktik minskat med 40 procent. I de fall operativ profilering valts är minskningen trots den operativa inriktningen hela 6,5 procent vilket i utbildningstid motsvarar knappt tre veckors heltidsstudier. Anledningarna till att ämnet minskat i omfattning så mycket är flera. För det första så har sedan ominriktningen av utbildningen 1998 en del av taktikutbildningen överflyttats till Stabsprogrammet för att lämna utrymme för andra ämnen vid Chefsprogrammet. För det andra förhåller det sig på samma sätt som för strategiämnet att flera delar som var specifikt

⁸⁹ CJTF is a multinational (combined) and multi-service (joint) task force, task-organised and formed for the full range of the Alliance's military missions requiring multinational and multi-service command and control by a CJTF Headquarters. <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb1204.htm>, 2005-04-25 kl 2250.

⁹⁰ Försvarshögskolan kursplan, *Operationer, fortsättningskurs*, (2005) B-nivå 5p, FHS kursdatabas kurskod FB0MEC 2005-04-24 s. 2.

knutna till den svenska krigsplanläggningen har efter han strukits ur utbildningen. Sedan 1998 är den krigsplanläggningen helt fränkopplad från utbildningen.

Militärteori

Militärteori som ämne betraktat har inte något eget utrymme inom ramen för utbildningen. Tidigare studerades militärhistoria inom ramen för ämnet strategi som nämnts under rubriken strategi ovan. Numera har militärteorin en betydligt mer central del av utbildningen i de ämnen som faller inom ramen för huvudämnet krigsvetenskap. Militärteorin återkommer i den teoretiska och den praktiska utbildningen i taktik och operationer inte minst därför att nu gällande doktriner bland annat tar utgångspunkt i militärteorin.⁹¹

Militärteorin beskrivs av Widén och Ångström som både normativ och förklarande till sin karaktär. De menar att dess ena syfte kan vara att identifiera riktlinjer för hur man bör och inte bör föra kriget, för att vinna eller undvika att förlora.⁹² Detta utgör då den normativa karaktären. Det andra av förklarande karaktär syftar till att förklara krigets förlopp och utfall. Här söks istället variabler som kan förklara vinst och förlust i krig snarare än som i det tidigare fallet att vara ett hjälpmedel.⁹³

Sedan ominriktningen av den högre officersutbildningen 1998 har ämnet militärteori fått ett allt större utrymme inom ramen för de militära kärnämnen. Ominriktningen som innebar att koppling mellan utbildningen i taktik och operationer och den svenska krigsplanläggningen minskade i betydelse medförde att utrymme skapades för generella studier i militärteori. Dessa studier skulle då ersätta grunderna för hur den väpnade striden skulle föras enligt det svenska konceptet. Ytterligare ett steg tas 2001 då utvecklingen av ämnet krigsvetenskap tar sina första steg. Detta leder till det moderna utbildningsupplägg som vi idag känner till. Innebörden är ett betydligt större utrymme för generell militär litteratur och en anpassning till internationella principer för planering och genomförande av operationer.

Vid chefsprogrammet genomförs det från och med utbildningsåret 2002 en fortsättningskurs i krigsvetenskap (B1) vilken syftar till att ge en introduktion i militärteoretiska och metodologiska frågeställningar. Introduktionen i de militärteoretiska grunderna skall ge insikt i de klassiska och moderna teorierna, samt ge en förståelse för moderna och framtida krigs natur.⁹⁴

I tabellen nedan redovisas endast de kurser som har militärteoretiska studier som huvudmål. Militärteori omfattas i övrigt av kurserna inom ramen för krigsvetenskapliga ämnen.

⁹¹ Försvarsmakten, *Militärstrategisk doktrin*, (Stockholm: Försvarsmakten, 2002), sid. 10.

⁹² Jerker Widén & Jan Ångström *Militärteorins grunder* ((Förhandsutgåva), Stockholm: Försvarsmakten, 2004) s. 9.

⁹³ Ibid. s. 9.

⁹⁴ Försvarshögskolan kursplan, Krigsvetenskap, *Fortsättningskurs inkl metodik* (2005) B-nivå 10p, kurskod FB0WPZ FHS Kursdatabas s. 2.

Tabell 3, Militärteorins utrymme i utbildningen

Utb år	85-87	90-92	94-96	96-98	99-01	02-04
	16	55			240*	210

Tabell 3, Militärteorins utrymme i den högre militära utbildningen uttryckt i timmar/kurs (program).
* Taktisk preparandkurs med militärteoretiska inslag vilken omfattas av ämnet operationer och taktik.

Militärteori fick sitt utrymme i utbildningen vid ominriktningen 2001. Innan dess har det vid sporadiska tillfällen förekommit militärteori och militärhistoria som enskilda ämnen i utbildningsplanerna. I slutskedet av 1990-talet togs de första stegen för att systematisera ämnet militärteori vid FHS. Det kallades vid detta tillfälle för teoretisk taktik och den ingick i en kurs som kallades taktisk preparandkurs. I vilken omfattning det förekom militärteoretiska studier inom ramen för denna kurs har jag inte kunnat finna några säkra svar på men totalt motsvarade kursen 240 timmar.

3.4 De militära kärnämnenas utrymme i förhållande till övriga mera generella ämnen

De militära kärnämnen som definierades i kapitel 2.4 utgör den grund vilken den militära professionen vilar på. Det är ämnena strategi, operationer och taktik samt militärteori som utgör kärnan av det krigsvetenskapliga ämnet. Det är de kompetenserna som ger kompetens att utöva vad vi normalt benämner väpnad strid. Det är förmågan att verka i väpnad strid som ledare för förband eller funktioner sedan som ger officersprofessionen dess särart och skiljer den från andra professioner. Med bakgrund av detta konstateras följande om kärnämnenas utrymme minskas äventyras professionens särställning.

Tabell 4, De militära kärnämnenas utrymme i förhållande till övriga ämnen vid strategi profilering**

Utb år	85-87	90-92	94-96	96-98	99-01	01-03	03-05
Strategi	298	298	690	720	630	630	600
Op & Ta	1345	1217	780	900	960	1020	780
Militärteori	16	55	0	0	0	0	210
Kärnämnen	1659	1570	1470	1620	1590	1650	1590
Övriga	619	536	870	960	1110	780	810
Summa	2278	2106	2340	2580	2700	2430	2400
Andel KÄ	72 %	75 %	63 %	63 %	58 %	68 %	66 %

** Profilering inom ämnet säkerhetspolitik och strategi har funnits som ett alternativ sedan 1993.

Undersökningen av kärnämnenas representation i den högre militära utbildningen visar på att det skett en minskning från periodens början till slutet för den undersökta perioden. Minskningen motsvaras av 6 procent av den totala utbildningstiden vilket i klartext innebär att 144 timmar eller motsvarande knappt fem veckor ägnas åt annan utbildning.

Noterbart är att det från mitten på 1990-talet och till millennieskiftet nedgår till de lägsta nivåerna under den undersökta perioden. Detta vittnar om en oklar målbild för Forsvarsmakten vilken avspeglar sig på den militära utbildningen. En markant skillnad i kärnämnenas representation syns efter genomförandet av den ominriktning som inleddes 1998 och som senare utvecklades under 2001.

Tabell 5, De militära kärnämnenas utrymme i förhållande till övriga ämnen vid operativ profilering**

Utb år	85-87	90-92	94-96	96-98	99-01	01-03	03-05
Strategi	298	298	240	240	180	180	150
Op & Ta	1345	1217	1230	1380	1410	1470	1230
Militärteori	16	55	0	0	0	0	210
Kärnämnen	1659	1570	1470	1620	1590	1650	1590
Övriga	619	536	870	960	1110	780	810
Summa	2278	2106	2340	2580	2700	2430	2400
Andel KÄ	72 %	75 %	63 %	63 %	58 %	68 %	66 %

** Profilering inom ämnet operationer och taktik har funnits som ett alternativ sedan 1992.

Tabell 5 uppvisar inga skillnader jämfört med Tabell 4 avseende kärnämnenas representation. Detta med anledning av att ämnena strategi, säkerhetspolitik, operationer och taktik i detta sammanhang betraktas som kärnämnen.

Tabell 6, De militära kärnämnenas utrymme i förhållande till övriga ämnen vid management profilering**

Utb år	85-87	90-92	94-96	96-98	99-01	01-03	03-05
Strategi	298	298	240	240	180	180	150
Op & Ta	1345	1217	780	900	960	1020	780
Militärteori	16	55	0	0	0	0	210
Kärnämnen	1659	1570	1020	1140	1140	1200	1140
Övriga	619	536	1320	1440	1560	1230	1260
Summa	2278	2106	2340	2580	2700	2430	2400
Andel KÄ	72 %	75 %	44 %	44 %	42 %	49 %	47 %

** Profilering inom management området har funnits som ett alternativ sedan 1992

Konsekvensen av införandet av management profileringen blev att ca 450 timmar lyftes bort från ämnet operationer och taktik. Dessa ägnades istället åt utbildning i bland annat produktions- och personalledning. Försvarsmaktens behov av kompetens inom managementområdet kan knappast ifrågasättas, men det är viktigt att påpeka att dessa ämnen har mer med förvaltning av den egna organisationen i fredstid än med krigföring att göra. Därför anses de inte tillhöra de militära kärnämnen utan härrörs till övriga generella ämnen. Minskningen på 450 timmar motsvarar ca 19 procent av den totala studietiden.

När management profileringen införs som en del av den högre militära utbildningen nedgår kärnämnenas representation för de som valt denna inriktning från ca 75 till ca 44 procent. Under senare delen av 1990-talet ligger kärnämnenas representation kvar på nivåerna kring ca 44 procent för att 1999 nå sin bottennivå på 42 procent. Efter ominriktningen av den högre militära utbildningen i slutet av 1990-talet ökar kärnämnenas representation igen till nivåer strax under 50 procent. Stigningen är generell för hela den högre militära utbildningen och motsvarar samma procentuella ökning som för övriga profileringar.

4. Slutsatser och utblick

4.1 Uppfyllande av syfte och svar på forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats har varit att med utgångspunkt i professionsteorin utforska i vilken mån den högre officersutbildningen avspeglar den militära professionens kärnkompetenser under perioden 1985-2004. För att uppfylla syftet med uppsatsen har svar på antal frågor sökts.

Den första frågan som ställdes var, vad omfattar utbildningen och hur ser dess huvudsakliga innehåll ut? Vid studierna av officersprofessionen och officerarnas utbildning visade det sig, föga förvånande, att det centrala temat kretsade kring begreppen krig och krigföring. Studier av krig och krigföring kan hänföras till ämnet krigsvetenskap som i sin tur innehåller officersprofessionens kärnämnen, nämligen: strategi, operationer och taktik samt militärteori. De undersökta utbildningarna omfattar två kategorier av ämnen. Den första kategorin motsvaras av de så kallade kärnämnen. Den andra kategorin omfattar de övriga mer allmänna ämnena, vilka motsvaras av bland annat teknik, ledarskap, fysisk träning, management, språk med mera.

Den tvååriga högre militära utbildningens omfattning i tid har under den undersökta perioden kortats ned med ca sex veckor. Den har förlagts så att den numera följer den civila skolans normala terminsgång. Examensarbetet i form av en C-uppsats ingår som en del av utbildningen och motsvarar idag tio poäng av de totalt 80 som utbildningen omfattar. Före 1998 bestod examensarbetet utav en enskild utredning. Denna utredning genomfördes i huvudsak på icke tjänstetid, förutom cirka två veckor som ianspråktogs för inledande utbildning och redovisning av utredningen. Innebörden av detta är att motsvarande åtta veckors utbildning har omfördelats till förmån för uppsatsarbete. Av dessa har 144 timmar omfördelats från kategorin kärnämnen, vilket motsvarar knappt fem veckors heltidsstudier. Det övriga utrymmet har skapats genom att flytta ner utbildning en nivå till Stabsprogrammet. Det gäller främst delar av den grundläggande taktikutbildningen samt all managementutbildning.

Den andra frågan som ställdes var, hur stor del utgörs av kärnämnen i jämförelse med övriga ämnen? Uppsatsen visar att officerarnas kärnämnen vid den inledande undersökningstidpunkten motsvarade ca 72 procent av den totala undervisningstiden. Detta motsvarar vid mättidpunkten 1985 ca 1659 timmars undervisning i de militära kärnämnen. Den nedgår sedan till nivåer kring 60 procent av den totala undervisningstiden, för profileringarna i strategi och säkerhetspolitik samt operationer och taktik. Kärnämnenas utrymme bibehålls på denna låga nivå intill dess att ominriktningen sker 1998 men det är först 2001 som förändringarna visar sig tydligt. Då uppgår de militära kärnämnen till 68 procent av utbildningstiden vilket visar på en ökning av kärnämnenas representation. Vid närmare betraktelse av antalet timmar som avsatts för de militära kärnämnen visar det sig att antalet timmar i princip varit konstant sedan 1996 då nivån motsvarade 1620 timmar. Förändringarna sedan dess har varit marginella med ett spridningsmått från 1590 timmar till 1650 timmar vilket motsvarar två veckors heltidsstudier, men samtidigt endast utgör ca 4

procent av den avdelade tiden. Det är främst utbildningsåret 1999-2001 som avviker och orsakerna till de tydliga avvikelserna står att finna i det totala tidsuttaget som redovisats i tabell 4. Det är främst två anledningar till att dessa värden avviker. Den första beror på att utbildningen kortats ned med fem veckor och den andra på att även icke poänggivande tid som ingår i programmet redovisats. Den tid som ianspråkats i utbildningen, men som inte avdelats för poänggivande kurs, redovisas inte för utbildningar som är påbörjade efter år 2000.

Managementprofileringen innebär en förändring i förhållandena mellan kärnämnen och övriga generella ämnen. Det är ca 450 timmar som omfördelats från de militära kärnämnen. I övrigt följer planerna för management profileringen samma tendens som övriga utbildningsinriktningar.

Idén med att införa möjligheter till profileringar var att bättre möta de kompetensbehov som Försvarmakten ansåg sig ha behov av. Ett annat motiv var att den samlade kompetensen hos Försvarmaktens chefer på så sätt skulle bli bredare. Undersökningen vittnar inte om hur stor andel i varje kurs som valt denna inriktning, men om antalet blir så stort att det motsvarar en huvuddel av de studerande, kommer det att förändra resultatet av i vilken mån utbildningen avspeglar den militära professionens kärnkompetenser.

Den tredje frågan som ställdes var, huruvida förhållandet mellan kärnkompetenser och andra mer generella ämnen har förändrats på ett sådant sätt att en normalisering av officersprofessionen kan skönjas? Resultatet av undersökningen visar att kärnämnenas representation i utbildningen inte har förändrats i den grad att det kan påstås att en normalisering kan skönjas. Kärnämnenas representation har under den undersökta perioden varierat från 1470 till 1659 timmar. Spridningen har varit som mest 189 timmar vilket motsvarar en minskning med knappt 12 procent. En mätning mellan start och sluttidpunkten för undersökningen ger svaret att det skett en minskning av kärnämnenas representation med 69 timmar vilket motsvarar en minskning på ca 4 procent. Det påvisar en trend som varit nedåtgående för att sedan vända upp igen för att nästan nå upp till samma nivåer som tidigare. Det ger en fingervisning om att den ominriktning som genomfördes med början 1998 var mycket viktigt för professionens yrkesexpertis. I annat fall skulle kärnämnenas representation ha minskat i sådan omfattning att en normalisering av yrkesprofessionen skulle ha kunnat skönjas.

Undersökningen inleddes med att försöka ta reda på vilka ämnen i den högre militära utbildningen som kunde anses utgöra de militära kärnämnen. Det visade sig att de vedertagna ämnena militärteknik och militärt ledarskap inte kunde anses vara militära kärnämnen. Undersökningen har sökt efter de beståndsdelar som gör officersyrket unikt och skiljer det från andra yrken. Det visade sig då att det är endast de ämnen som direkt kan knytas till begreppen krig och krigföring som i tillräckligt hög grad kan anses bidra till denna särställning. Det är viktigt att klarlägga i detta sammanhang att de övriga ämnena som definierats som övriga generella ämnen, bidrar till professionen men att de inte själva kan konstituera densamma. Undersökningen visar då att

de ämnen i utbildningen som bidrar till att konstituera officersprofessionen är strategi och säkerhetspolitik, operationer och taktik samt militärteori.

Mätningar av dessa kärnämnenas representation i utbildningen har gjorts under den undersökta perioden 1985-2004. Resultatet av undersökningen visar på att kärnämnenas representation i den högre officersutbildningens varierat under perioden. Tendenser gör sig tydliga vid närmare analys av resultatet. Under den del av undersökningen som omfattas av tiden för det kalla kriget syns en jämförelsevis hög representation av kärnämnen. Efter Sovjetunionens sammanbrott och det kalla krigets slut har kärnämnenas representation nedgått med ca 10 procent av den totala utbildningstiden, vilket motsvarar ca 240 timmar eller 8 veckors heltidsstudier. Orsakerna till detta är flera, bland annat har Försvarsmaktens uppgifter utökats under perioden. Efter 1997 definieras fyra huvuduppgifter för Försvarsmakten. Den första och högst prioriterade är att försvara riket mot väpnat angrepp, den andra att hävda territoriell integritet, den tredje är att ställa resurser till internationella fredsfrämjande och humanitära insatser samt att kunna stödja det civila samhället vid svåra påfrestningar i fred.⁹⁵ Trots en viss lösning i invasionsförsvaret påbörjas en nydaning av försvarets verksamhet inte minst genom samarbetet inom FN, OSSE, och EU. Bibehållna budgetramar och en allt för stor krigsorganisation resulterar i en minskning av försvarets freds- och krigsorganisation. Dessa reduceringar återkommer vid varje försvarsbeslut under den undersökta perioden. Tydligast är i detta sammanhang att stora delar av det beredskapssystem och de försvarsanläggningar som invasionsförsvaret byggde på under denna period har monterats ner. Dessa anläggningar och planer var en del av den operativa planläggningen som låg till grund för delar av utbildningen i operationer och taktik. Detta faktum att de inte längre var gällande har gett utrymme för att omfördela ämnenas representation i utbildningen.

När sedan det gamla invasionsförsvaret slutligen skall lämnas i början av 2000-talet ställs utbildningssystemet inför en ny utmaning då det inte finns någon specifik försvarsplanering kvar att grunda utbildningen på. Det fattas då ett antal för professionen viktiga beslut om hur den fortsatta utbildningen skall bedrivas vid Försvarshögskolan. Från att ha haft tydligt specifika målsättningar väl grundade i den då gällande ”*möta, hejda, slå-doktrinen*”, den senare var kanske inte officiell som doktrin betraktad men väl tillämpad under det kalla kriget, till en militär utbildning grundad på generella teorier om krig och krigföring. De tidigare operativa och taktiska exemplen som hade sin grund i den operativa krigsplanläggningen byttes ut mot fiktiva scenarier. Innebörden av denna kursändring blir att de militära kärnämnenas representation i utbildningen återigen ökar i förhållande till de mer allmänna ämnena.

Undersökningen visar att den högre officersutbildningen i hög grad avspeglar den militära professionens kärnkompetenser. Det bör poängteras att detta förhållande endast är en realitet i de fall då strategi och säkerhetspolitik samt operationer och taktik valts som profilering. I de fall management profilering

⁹⁵ Prop. 1996/97:4, *Totalförsvaret i förnyelse (etapp 2)* s. 21-22.

valts är detta förhållande betydligt mera tveksamt då kärnämnenas representation nedgår till en nivå under 50 procent av den totala tiden för undervisning.

4.2 Ett vidare perspektiv

Resultatet av undersökningen visar på att kärnämnenas representation i förhållande till övriga ämnen å ena sidan har förändrats. Å andra sidan har inte tidsuttaget för de militära kärnämnen förändrats i lika stor utsträckning. Detta förhållande beror främst på utbildningens utsträckning i längd och i viss mån beroende på hur tiden har redovisats i det empiriska underlaget. Om nu utbildningens längd har förändrats och det inte i någon nämnvärd utsträckning påverkat de militära kärnämnenas representation, så kan slutsatsen dras att det är övriga ämnen som tillförts eller tagits bort och att de militära kärnämnenas utrymme varit i princip konstant under den undersökta perioden.

Det har framgått av uppsatsens undersökning att innehållet i de militära kärnämnen har förändrats radikalt under den undersökta perioden, vilket är ett tecken på att professionen utvecklats. Det innebär således inte samma sak att vara officer i dag som det gjorde i slutet av 1980-talet. Då stod Sverige alliansfritt mitt emellan två maktblock med en doktrin som innebar att hela Sverige skulle försvaras. Försvarsförmågan skulle vara så hög att en angripare inte skulle finna det mödan värt att angripa riket. Det skulle helt enkelt bli alltför kostsamt. I dag ser det helt annorlunda ut. Sverige är förvisso fortfarande militärt alliansfritt men nu finns inga maktblock att förhålla sig neutrala till. Samtidigt är man engagerad inom en rad regionala och globala organisationer som verkar för fortsatt avspänning och upprätthållande av fred och mänskliga rättigheter. Det militära samarbetet inom EU kommer på sikt att öka i och med att Sverige deltar i samarbetet med "EU Battle Group" Detta utökade internationella samarbete kommer att påverka officersprofessionen på flera plan, en utveckling som redan påbörjats. Hur det kommer att påverka de militära kärnämnenas utrymme i den högre utbildningen är dock för tidigt att spekulera om.

Uppsatsen har visat på hur de militära kärnämnen utvecklats under den undersökta perioden. Det är en utveckling som sannolikt kommer att fortsätta med bibehållet tempo allt eftersom omvärlden och hoten förändras. De närmast stående utmaningarna är att sätta upp och eventuellt sätta in den Nordiska stridsgruppen som Sverige ansvarar för. Det kommer att innebära en fortsatt förändring av den militära professionen. Från att som tidigare i huvudsak omfatta den högsta konfliktnivån, det vill säga krig, skall officerarna numera kunna hantera hela konfliktskalan. Detta betyder i klartext förmågan att hantera situationer som till vardags benämns som polisverksamhet, diplomati och förhandlingar, samt att förhindra brott mot mänskliga rättigheter. Dessa förmågor är uttryck för de kompetensbehov som förväntas av framtidens officerare. De nya kompetensbehoven uppnås genom att nya kunskaper och färdigheter kommer att förvärvas bland annat genom utbildning vid skolor, vilket kan komma att påverka de militära kärnämnenas utrymme i utbildningen.

Trots en övergång mot ett insatsförsvar kommer en stor del av organisationen att ägna sig åt andra huvudsysslor än att vara insatta i någon militär operation. Officersyrket är på så sätt tudelat: att delta i en väpnad konflikt är väsensskilt från den fredstida vardag som upptar merparten av officerens tid, samtidigt som kriget inte är längre bort än ett par timmars flygresa. Förmåga att snabbt ställa om från fred till krig, likväl som från krig till fred, är därmed väsentligt för dagens och morgondagens officer.⁹⁶

Organisationen omfattar en stor mängd människor och materiel vilket kräver en omfattande administration och förvaltning. Denna förvaltning ställer också krav på kunskaper och färdigheter vilka lämpligen bibringas officeren under dennes utbildning. Det skapar en konkurrenssituation om utrymmet i utbildningen, där det mesta arbetet inom den fredstida driften har mycket lite med de militära kärnämnen att göra. Det ger organisationen två alternativ. Det ena är att fortsätta att prioritera de militära kärnämnen inom ramen för den militära utbildningen. Det andra är att anpassa utbildningen efter organisationens fredstida behov och därmed minska de militära kärnämnenas utrymme. Det senare skulle ur ett professionsperspektiv vara direkt olämpligt för den militära professionen vars legitimitet vilar på kunskaper och färdigheter inom de militära kärnkompetenserna. Inom rimliga gränser kan den förvaltande organisationen lära sina medarbetare de nödvändiga kunskaperna och färdigheterna inom ramen för det dagliga arbetet. De kompetenser som krävs utöver detta måste ersättas på annat sätt. Det är inte nödvändigt att alla dessa förvaltare är officerare utan de kan lika väl vara civila, vilket även förekommer i viss utsträckning. Omvänt innebär det att det är viktigare att bibehålla de militära kärnämnen väl representerade i utbildningen vid Försvarsmaktens skolor. Detta främst med anledning av att den förvaltande organisationen sannolikt inte i samma utsträckning skulle kunna utbilda sina officerare i de militära kärnämnen.

Skolsystemet genomgår just nu en omfattande revidering. Flera mål har varit styrande för det arbetet. Det framtida utbildningssystemet kommer att vara mer flexibelt, mer differentierat och mer individualiserat än vad det är i dag.⁹⁷ Ett viktigt mål i detta sammanhang är att skapa ett effektivare, men framförallt ett billigare, utbildningssystem.⁹⁸ Det fanns tidigare exempelvis fem artilleriregementen som skickade elever till Artilleriets Stridsskola. I dag finns bara ett artilleriregemente kvar. Det innebär att de aktuella kullarna blir så små att de passerar den kritiska massan för att det skall vara ekonomiskt försvarbart att fullfölja utbildningen på detta sätt. Lösningen på detta problem antas vara att individanpassa vissa kurser av fackkunskapskaraktär och bibehålla de generella kurserna vid de kvarvarande skolutbildningarna. Innebörden av detta resonemang är att skolstegen kommer att bli färre och de kompetenshöjande

⁹⁶ Försvarsmakten *Karv på förmågor för officerare* (förhandsutgåva) HKV bet 19 100:655 74 s. 7.

⁹⁷ SOU 2003:43 *Ett reformerat skolsystem för Försvarsmakten*, s. 14.

⁹⁸ Synnöve Adell, *Effektivare utbildning för officerare*, (artikel införd i Försvarets Forum Nr 5, 2004).

kurserna att bli fler. Det framgår dock med all önskvärd tydlighet att chefsprogrammet bibehålls med i huvudsak den inriktning som det har i dag.

Utbildningen vid Försvarsmaktens skolor och Försvarshögskolan har under de senaste åren anpassats i allt högre grad till högskolelagens allmänna mål. Det är viktigt ur det professionsperspektiv som anlagts i denna uppsats att anpassningen till den civila högskolans principer görs med fokus på de militära kärnkompetenserna. Enligt definitionen av dessa kompetenser återfinns de i princip i sin helhet inom ramen för ämnet krigsvetenskap. Det är därför viktigt att det är just ämnet krigsvetenskap som i framtiden får åtnjuta akademisk status och att examen kan avläggas i ämnet krigsvetenskap.

I den utredning som ligger till grund för det nya utbildningssystemet uttrycker man sig i tre kompetensnivåer: kärnkompetenser, generella kompetenser och befattningsrelaterade kompetenser. De generella kompetenserna har sedan brutits ner till tio grundläggande förmågor. Dessa förmågor ger en viss insyn i vilken utbildning som en officer bör ha för att uppnå dessa förmågor. Det har inte varit möjligt att med tillgänglig empiri värdera huruvida dessa förmågor kommer att påverka innehållet i utbildningen. Alla de militära kärnämnenas representation går att utläsa av materialet men det framgår inte vilket utrymme de kommer att i jämförelse med övriga ämnen. Begreppet väpnad strid uttryckt som en förmåga är i dessa sammanhang högt prioriterat. Inom ramen för förmågan väpnad strid förekommer kärnämnen: strategi, operationer och taktik.

4.3 Förslag till vidare forskning i ämnet

Ett förslag till vidare forskning inom området är att fullfölja undersökningen med det framtida utbildningssystemet. Underlag blir tillgängligt om ca ett år och bör då ha sådan kvalitet att det går att genomföra en undersökning av de militära kärnämnenas representation i den högre officersutbildningen. Håller trenden som visade på en ökning av de militära kärnämnenas representation i sig? Frågor som i en framtid av snabba omvärldsförändringar alltid kommer att vara aktuella är om anpassningarna på sikt kommer att bidra till att officersprofessionens unika ställning förändras. Bidrar i sådana fall den militära utbildningen till risken för en normalisering av officersprofessionen? Undersökningen skulle kunna ta utgångspunkt i denna uppsats och fullfölja den ambition som inledningsvis redovisades men som inte kunde uppfyllas.

Ett annat problem inom detta område som skulle vara intressant att undersöka närmare är att inom ramen för det nya utbildningssystemet vidga undersökningen till att omfatta flera utbildningssteg. Detta är intressant därför att det i det nya utbildningssystemet tas ett steg till att samordna utbildningen mellan skolstegen i större utsträckning än tidigare, samtidigt som skolstegen minskas i antal. Undersökningen skulle också kunna vidgas till att omfatta den utbildning i etiska regler som ges vid de olika skolstegen. Det skulle ge en ytterligare vidgning av hur den militära utbildningen påverkar i vilken grad officersyrket betraktas som en profession.

5. Källförteckning

Otryckta källor

Abrahamsson Bengt, (2004-10-21) föreläsning, *Teori och empiri om den militära professionen* vid FHS Stockholm inom ramen för ämnet ledarskap

Björkman Torsten (2004-10-19) föreläsning, *Fem teman inom forskningen och debatten om den militära professionen*, vid FHS Stockholm inom ramen för ämnet ledarskap

Försvarshögskolan (2005) kursplan, Krigsvetenskap, *Fortsättningskurs inkl metodik* B-nivå 10p, kurskod FB0WPZ FHS Kursdatabas

Försvarshögskolan (1998) *Mål och inriktning för chefs och stabsprogrammen*, FHS bet 19 100:60307, Bilaga 1

Försvarshögskolan (2001) *Ominriktning av stabs- och chefsprogrammet* FHS bet 19 100:60203

Försvarshögskolan (2005) kursplan *Strategi, fördjupningskurs*, B-nivå 5p, kurskod FB03AB, FHS Kursdatabas

Försvarshögskolan (2005) kursplan, *Taktik fortsättningskurs A*, B-nivå 5p kurskod FBW0WN, FHS kursdatabas

Försvarshögskolan (2005) kursplan, *Operationer, fortsättningskurs*, B-nivå 5p, kurskod FB0MEC, FHS kursdatabas

Försvarshögskolan (2005), *Ämnesplan i krigsvetenskap*, (preliminär utgåva 2005-03-11), Krigsvetenskapliga institutionen, Fhs, Stockholm

Försvarsmakten (2004) *Karv på förmågor för officerare* (förhandsutgåva) HKV bet 19 100:655 74

Militärhögskolan (1985) kursplan HSK 2A 85-87, MHS bet Ali 210

Militärhögskolan (1991) kursplan HSK 2A 91-93, MHS bet Ali 210

Militärhögskolan (1992) kursplan HSK 2A 92-93, CK 93-94, MHS bet Sli 210

Militärhögskolan (1993) kursplan HSK 2A 93-94, (CK 94-95)

Militärhögskolan (1994) kursplan CK A 94-96 operativ och taktisk inriktning, MHS bet LHU 19 100:60240

Militärhögskolan (1996) utbildningsplan CU A 96-98, MHS bet LHU 19110:60842

Ludvig Mats, (2004) *En spricka i den militära professionen*, C-uppsats
Krigsvetenskapliga institutionen Försvarshögskolan

Ödeen Fredrik, (2004) *Akademiserad officersutbildning, mål eller medel?* C-
uppsats Krigsvetenskapliga institutionen Försvarshögskolan

Tryckta källor

Försvarsmakten, (2002) *Militärstrategisk doktrin*, Stockholm, Försvarsmakten

Regeringen, Proposition.1996/97:4, Totalförsvaret i förnyelse, etapp 2

Statens offentliga utredningar, (1997) SOU 1997:112 *En samordnad militär
skolorganisation*

Statens offentliga utredningar, (2003) SOU 2003:43 *Ett reformerat skolsystem
för Försvarsmakten*

Statens offentliga utredningar, (2004) SOU 2004:58, *Försvarshögskolan – en
översyn*

Litteratur

Abrahamsson Bengt, (1972) *Militärer, makt och politik*, Prisma, Stockholm

Andrén Nils, (1997): *Säkerhetspolitik Analyser och tillämpningar*, Norstedts
juridik AB, Stockholm

Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Wängnerud, (2003) *Metodpraktikan –konsten
att studera samhälle, individ och marknad*, Norstedts juridik AB, Stockholm

Hedlund Erik, (2004) *Yrkesofficersutbildning, yrkeskunnande och legitimitet*,
Doktorsavhandling, Institutionen för undervisningsprocesser, kommunikation
och lärande, Stockholm

Larsson Gerry, (2003) *Ledarskapsteori i Direkt Ledarskap*, Larsson,
Kallenberg (Red), Försvarshögskolan, Försvarsmakten, Stockholm

Selander Staffan, (1989) *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap*,
Studentlitteratur, Lund

Snider Watkins, (Red), (2002) *The future of the Army Profession*, USA
McGraw-Hill primis custom publishing.

Thurén Torsten, (1997) *Källkritik*, Liber AB, Stockholm.

Torstendahl Rolf, (1989) *Professionalisering, stat och kunskapsbas*, i *Kampen
om yrkesutövning*, Staffan Selander (red) Studentlitteratur Lund

Widén Jerker & Ångström Jan (2004) *Militärteorins grunder*
(Förhandsutgåva), Försvarsmakten Stockholm

Artiklar

Adell Synnöve, (2004) *Effektivare utbildning för officerare*, artikel införd i
Försvarets Forum Nr 5

Hughes Everett C (1965), Professions, i KS Lynn, *The Professions in America*,
Boston, Beacon Press

Internet

<http://www.fhs.mil.se/utbkatalog/index.htm>, 2005-03-15 kl 1140

<http://www.mil.se/article.php?id=10159>, 2005-03-14 kl 1405

<http://www.mil.se/article.php?id=12793> 2004-12-09 kl 1455

<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb1204.htm> 2005-04-25 kl 2250

<http://www.ne.se/> sökord: doktrin, 2005-03-04 kl 1215

<http://www.regeringen.se/sb/d/2463/a/13494>, 2005-03-02 kl 1210

<http://www.regeringen.se/sb/d/4416/a/3046>, 2004-12-09 kl 1445

<http://www.samfak.uu.se/>, 2005-03-15 kl 1315